

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІННИЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

А.А. Сахно

ЕКОНОМІКА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕРВІСУ

Конспект лекцій

(для студентів денної форми навчання спеціальності
«Агрономія»)

Вінниця – 2019

УДК 338.43
ББК 65.40+65.32

Сахно А.А. Економіка та організація аграрного сервісу : конспект лекцій для студентів денної форми навчання освітнього рівня «магістр» за спеціальністю «Агрономія» / А.А. Сахно; Вінницький національний аграрний університет. – Вінниця : ВНАУ, 2019 – 79 с.

Автор: д.е.н., проф. А.А. Сахно

Конспект лекцій складено з метою допомогти студентам спеціальності «Агрономія» під час підготовки до занять, заліків та іспитів із дисципліни «Економіка та організація аграрного сервісу».

© А.А. Сахно, 2019
©ВНАУ, 2019

Зміст

Передмова	4
МОДУЛЬ 1. ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ НАУКИ “ЕКОНОМІКА І ОРГАНІЗАЦІЯ АГРАРНОГО СЕРВІСУ”	
Предмет, методи та задачі науки “Економіка і організація аграрного сервісу”	6
МОДУЛЬ 2. ВИРОБНИЧІ РЕСУРСИ	
Земельні фонди та їх використання в сільському господарстві	11
Виробничі фонди	17
Трудові ресурси і продуктивність праці в сільському господарстві	23
Матеріальні ресурси сільського господарства	27
Інвестиції та їх ефективність	32
МОДУЛЬ 3. ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИРОБНИЦТВА	
Витрати виробництва і собівартість продукції. Ціни на сільгосппродукцію	34
Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва	43
МОДУЛЬ 4 РОЗШИРЕНЕ ВІДТВОРЕННЯ І НАГРОМАДЖЕННЯ	
Розширене відтворення в сільському господарстві	46
Інтенсифікація сільського господарства	51
Розміщення, спеціалізація і концентрація сільгоспвиробництва, інтеграційні процеси	54
МОДУЛЬ 5. ЕКОНОМІКА ГАЛУЗЕЙ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	
Економіка виробництва зерна	59
Економіка виробництва картоплі та овочів	61
Економіка виробництва технічних культур	64
Економіка садівництва та виноградарства	67
Економіка скотарства	70
Економіка свинарства	73
Економіка вівчарства	75
Економіка птахівництва	77
Рейтингова оцінка знань	79
Рекомендована література	81

ПЕРЕДМОВА

Функціонування сучасного аграрного виробництва неможливе без створення належної інфраструктури. В свою чергу, ефективність виробничої і обслуговуючої сфер діяльності залежить від уміння працювати в ринковій економіці, знання відповідного законодавчого поля, а також багатьох соціальних аспектів господарювання.

Аграрний сервіс представляє собою надання виробничих послуг виробникам аграрної продукції. Враховуючи, що аграрне виробництво є специфічним полем діяльності, його обслуговування має відбуватися при дотриманні певних принципів, основними з яких мають бути:

- рівноправність розвитку для всіх існуючих форм власності і господарювання;
- можливість вибору суб'єктами господарювання сфери діяльності;
- рівні економічні умови для споживачів виробничих послуг у взаємовідносинах із структурами обслуговування;
- можливість товаровиробникам самостійно обирати постачальників та сервісні організації;
- відповідні умови для створення здорової конкуренції;
- недопущення монополії серед формувань з матеріально-технічного забезпечення;
- повна відповідальність партнерів за якість наданих послуг та своєчасність розрахунків;
- створення умов для зменшення кількості посередників від виробника до споживача.

Під поняттям системи аграрного сервісу розуміють організацію комплексного виробничого обслуговування та матеріально-технічного забезпечення сільськогосподарських товаровиробників у відповідності з технологіями виробництва продукції, гарантування найбільш ефективного та безпечного для навколишнього природного середовища використання в аграрній сфері виробничих ресурсів. Таким чином, аграрний сервіс виконує ряд функцій, серед яких: вивчення оптимального попиту у різних видах матеріально-технічних засобів і організація його вдоволення; формулювання певних вимог до матеріально-технічних засобів, які застосовуються в аграрному виробництві; опрацювання необхідних матеріалів для ефективного та безпечного використання в аграрній сфері різних матеріально-технічних засобів та ін.

Системи аграрного сервісу повинні будуватися в такий спосіб, щоб відповідати прийнятому у виробничих аграрних формуваннях поєднанню галузей та спеціалізації виробництва, сприяти ефективній діяльності внутрішньогосподарських підрозділів, раціонально

поєднувати економічні інтереси сільськогосподарських товаровиробників та обслуговуючої сфери.

Систематизація знань з перелічених питань потребує пошуку удосконалення методів навчання, впровадження нових технологій організації навчального процесу. Опорний конспект, один з конкретних за формою та змістом посібників, подає матеріал стисло, чітко формулює думки, створює передумови для самостійних рішень та дискусій, які допомагають краще засвоювати студентам теоретичні та методичні положення, характер практики господарювання.

Посібник буде корисним для студентів спеціальностей 7.09010101 та 8.09010101 “агрономія”.

Модуль 1. Предмет і завдання науки "Економіка і організація аграрного сервісу"

Тема 1. Предмет, методи та завдання науки "Економіка і організація аграрного сервісу"

1. Сутність агропромислового комплексу та значення сільського господарства в економіці країни.
2. Предмет та завдання науки "Економіка і організація аграрного сервісу".
3. Комерційний стиль економічного мислення.
4. Методи науки "Економіка і організація аграрного сервісу".

1. Сутність агропромислового комплексу та значення сільського господарства в економіці країни.

Агропромисловий комплекс (АПК) представляє систему галузей народного господарства, які здійснюють виробництво, переробку, зберігання, перевезення, реалізацію сільськогосподарської продукції.

Головною задачею АПК є забезпечення країни продовольством та сільськогосподарською сировиною.

Сьогодні АПК України включає в себе такі основні сфери.

- 1) Промисловість, що виробляє засоби виробництва для сільського господарства:
 - сільськогосподарське машинобудування;
 - виробництво мінеральних добрив;
 - тракторобудування;
 - мікробіологічне виробництво;
 - капітальне будівництво;
 - інше.
- 2) Сільське господарство:
 - рослинництво;
 - тваринництво;
 - лісове господарство;
 - рибництво.
- 3) Галузі, що забезпечують заготівлю, транспортування, переробку і реалізацію сільськогосподарської продукції:
 - система заготівельних організацій;
 - транспорт;

- харчова,
- торгівля продовольчими товарами.
- 4) Галузі виробничої та соціальної інфраструктури
 - шляхи сполучення;
 - зв'язок;
 - культурно-побутове обслуговування.

За виробничо-галузевою структурою АПК поділяють на два комплекси: *продовольчий* і *непродовольчий* (рис. 1.1.).

Продовольчий комплекс – це сукупність галузей, пов'язаних з виробництвом продуктів харчування рослинного і тваринного походження (зернопродуктивний, картоплепродуктовий, цукробуряковий, плодоовочеконсервний, виноградно-виноробний, м'ясний, молочний, олійно-жировий підкомплекси та ін.). Крім того, він

включає виробництва, що технологічно не належать до сільського господарства. Це – виробництво солі, мінеральних вод, вилов риби та ін.

До *непродовольчого* комплексу належать галузі, пов'язані з виробництвом товарів широкого вжитку із сировини рослинного і тваринного походження (текстильний, шкіряно-взуттєвий, парфумерний підкомплекси та ін.); галузі легкої промисловості, насамперед ті, які займаються первинною переробкою сільськогосподарської сировини.

Однією з провідних галузей народного господарства і АПК є сільське господарство, тому що воно є життєво необхідним і зачіпає інтереси кожної людини. При цьому сільське господарство має низку особливостей, які впливають на результати діяльності аграрних формувань.

Основними **особливостями** сільського господарства можна вважати подальше.

- 1) Головним, вічним, незмінним засобом виробництва є земля.
- 2) Сільське господарство базується на різних формах власності.
- 3) Економічний процес виробництва тісно переплітається з природним.
- 4) Сільгоспвиробництво охоплює великі площі в різних кліматичних зонах.
- 5) Переміщення засобів праці відбувається при нерухомості предметів праці.
- 6) Частка створеної продукції використовується в наступному циклі виробництва.
- 7) Робочий період і період виробництва не співпадають.

8) Особливості у використанні техніки, на які впливають просторовий фактор та сезонний характер виробництва.

9) Спеціалізація виробництва кінцевих видів продукції, постійна комбінація рослинництва і тваринництва.

10) Тісна залежність від інших галузей народного господарства.

Значення сільського господарства для економіки країни полягає в тому, що воно:

- є однією з найбільших галузей народного господарства (значна частка сільського господарства у ВВП);
- забезпечує населення продуктами харчування, без яких неможливе матеріальне виробництво і життєдіяльність людей;
- виробляє основну частину сировини для легкої та харчової промисловості;
- є важливою сферою для забезпечення зайнятості населення (в сільському господарстві більше 20% від усіх зайнятих);
- має великий вплив на рівень та темпи розвитку важкої промисловості;
- є важливим джерелом накопичення.

2. Предмет і завдання науки "Економіка і організація аграрного сервісу".

Загальне поняття "економіка" походить від грецьких слів "ойкос" – дім, "номос" – закон. Отже, економіка – це наука про закони хазяйнування.

Предметом науки "Економіка і організація аграрного сервісу" є організація, а також економічна ефективність надання сільгоспвиробникам різноманітних виробничих послуг.

Послуги можуть надаватися у різних галузях. До них відносять послуги сільгоспбудівництва, переробки сільгосппродукції, матеріально-технічного забезпечення, хімізації аграрного виробництва, механізації, електрифікації, а також наукового й інформаційного обслуговування аграрного виробництва.

Велике значення при вивченні предмету має вирішення питання щодо теоретичних основ науки "Економіка і організація аграрного сервісу".

По-перше, ця наука спирається на загальнонауковий діалектичний метод пізнання суспільно-економічних явищ, а також на об'єктивно-економічні закони. По-друге, вона використовує різні положення та категорії економічної теорії, залежно від законів та принципів науки.

Вона вивчає фактори та умови, під впливом яких об'єктивно-економічні закони можуть діяти з найбільшою ефективністю. Крім того, виявляє найбільш ефективні організаційні структури формувань виробничого обслуговування сільськогосподарських підприємств та визначає такі взаємовідносини між ними, які б були взаємовигідними і забезпечували підвищення продуктивності праці та ефективності.

Завдання науки "Економіка і організація аграрного сервісу" визначається проблемами, які на практиці виникають при удосконаленні управління народним господарством. Основна **задача** науки полягає у забезпеченні наукової політики щодо ефективної діяльності у галузі сільгоспбудівництва, переробки сільгосппродукції, матеріально-технічного забезпечення, хімізації аграрного виробництва, механізації, електрифікації, а також наукового й інформаційного обслуговування аграрного виробництва в конкретних існуючих умовах.

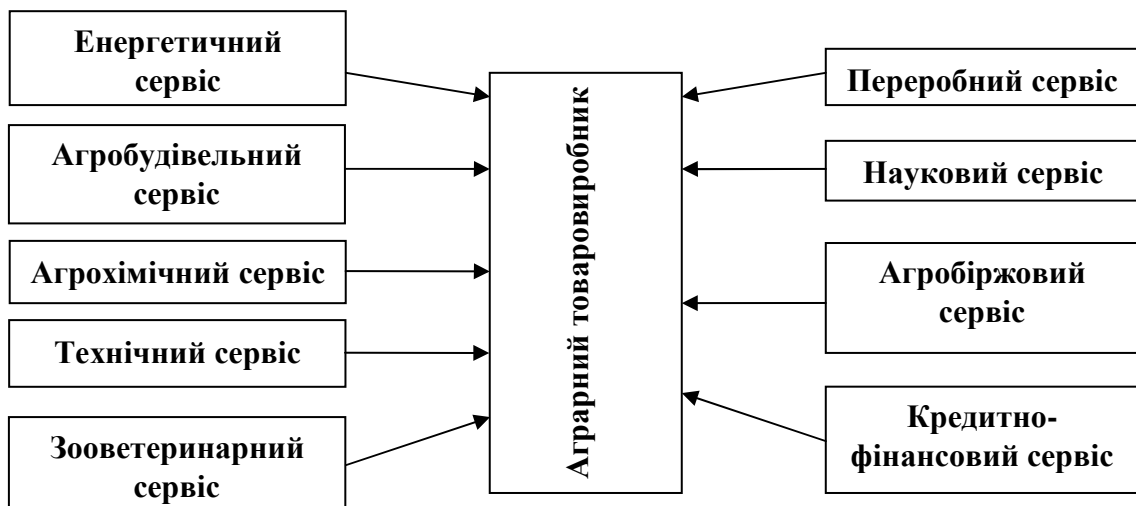

Рис. 1.2. Структура виробничого обслуговування аграрних товаровиробників.

В умовах ринкової економіки діяльність сільськогосподарських підприємств забезпечується різними сферами аграрного сервісу, які поставлені в рівні економічні умови. Структура аграрного сервісу обумовлюється видами виробничого обслуговування.

3. Комерційний стиль економічного мислення.

Економічне мислення пов'язане з економікою і формується у кожної людини. Його специфіку визначають економічна практика та економічні відносини.

Економічне мислення - це пізнання сутності економічних процесів; виявлення закономірностей за допомогою аналізу, синтезу,

порівняння, абстрагування; узагальнення і реалізація економічних знань, умінь і якостей в економічній діяльності.

Основними настановами **комерційного стилю** в економічному мисленні є:

- ведення сільськогосподарського виробництва без очікування завдань та ресурсів із центру;
- орієнтація товаровиробників на самостійну господарську, економічну поведінку, відповідальність перед покупцем, контроль за якістю і ціною закуплених ресурсів і послуг;
- основою для прийняття господарських рішень є власна вигода, прибуток;
- бережливість у використанні ресурсів;
- постійне порівняння своїх витрат і кінцевих результатів діяльності з аналогічними показниками конкурентів.

4. Методи науки "Економіка і організація аграрного сервісу".

Наукові методи - це сукупність засобів та прийомів пізнання, за допомогою яких відбувається вивчення предметів дослідження і вирішуються поставлені задачі.

Прийоми досліджень, які застосовуються наукою "Економіка і організація аграрного сервісу", повинні обов'язково передбачати дію закону великих чисел та закономірностей масового процесу.

До таких загальних прийомів належать:

- метод статистичних групувань,
- метод кореляційно-регресійного аналізу,
- варіантно-розрахунковий метод,
- економіко-математичні методи дослідження.

Означені загальні прийоми наукових досліджень економічних явищ та процесів мають доповнюватися індивідуальними прийомами, такими, наприклад, як монографічний та експериментальний методи. У деяких випадках, для підтвердження результатів, одержаних на основі аналізу масового матеріалу, доцільно здійснити експеримент, або провести соціологічне опитування.

Тільки у поєднанні загальні й індивідуальні прийоми і методи досліджень дають цілісну уяву про економічні явища та процеси в сфері виробничого обслуговування аграрних формувань.

До спеціальних економічних методів відносять: монографічний, економіко-статистичний, експериментальний, метод середніх та відносних величин, групування статистичних даних, балансовий, економіко-математичного моделювання.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке агропромисловий комплекс та яке значення має сільське господарство для національної економіки?
2. Як класифікується АПК?
3. Чому центральне місце в АПК займає сільське господарство?
4. Назвіть особливості сільського господарства як галузі виробництва.
5. Що вивчає дисципліна "Економіка і організація аграрного сервісу"?
6. Назвіть види аграрного сервісу.
7. Поясніть принципи комерційного стилю економічного мислення.
8. Назвіть прийоми досліджень економічних явищ та процесів. Поясніть на прикладах метод середніх та відносних величин, економіко-математичного моделювання.

Модуль 2. Виробничі ресурси

Тема 2. Земельні фонди та їх використання в сільському господарстві

1. Земля – головний засіб виробництва в сільському господарстві.
2. Види родючості ґрунту.
3. Основи земельного законодавства.
4. Категорії земельного фонду.
5. Земельний кадастр.
6. Показники економічної ефективності використання землі.
7. Напрями підвищення економічної ефективності використання землі.

1. Земля – головний засіб виробництва в сільському господарстві.

В сільському господарстві виробництво продукції пов'язане з якісним станом ґрунту і залежить від характеру його використання. Земля є головним засобом виробництва, тому що завдяки своїм фізичним та хімічним властивостям (родючості) земля забезпечує ріст і розвиток рослин. Таким чином, без неї неможливий сам процес виробництва продукції.

На відміну від інших засобів виробництва, які по мірі використання зношуються, становляться непридатними і виходять з ладу, земля, за умови раціонального її використання, поліпшується, набуває нових якостей, підвищує родючість.

Отже, земля як засіб виробництва, має певні **особливості**.

- 1) Земля одночасно є предметом праці і засобом праці.
- 2) Земля – продукт природи, ~~анж~~ ~~ої~~ ~~юд~~ праці.
- 3) Земля просторово обмежена.
- 4) Земля не є рухомою, не змінює свого місцезнаходження.
- 5) Земля є вічним засобом виробництва.
- 6) Земля незамінна, тобто не може бути замінена іншим засобом виробництва.
- 7) Земля має ділянки різної якості.

2. Види родючості ґрунту.

Родючість ґрунту являє собою наслідок взаємодії природних та економічних процесів, які відбуваються в конкретних умовах ведення землеробства. Тому, будучи об'єктивною властивістю ґрунту, родючість виявляється по-різному. У зв'язку з цим розрізняють кілька видів родючості ґрунту: *природну*, *штучну* та *економічну*.

Природна родючість характеризується запасом поживних речовин, що створюються в результаті природного процесу ґрунтоутворення, а також визначається кліматичними умовами.

Штучна родючість створюється в процесі виробничої діяльності людей за допомогою праці і засобів виробництва, залежить від рівня розвитку виробничих сил.

Економічна родючість є сукупністю природної та штучної родючості. Кількісним виразом економічної родючості землі є **абсолютна** та **відносна** родючість.

Абсолютна родючість визначається урожайністю культур з 1 га посіву (чим вище врожайність, тим вища абсолютна родючість). *Відносна* родючість визначається співвідношенням урожаю до витрат на його виробництво.

3. Основи земельного законодавства.

Сучасні земельні відносини в Україні регулюються Конституцією України, Земельним Кодексом, а також прийнятими відповідно до них нормативно-правовими актами. Діють також закони "Про плату за

землю”, ”Про селянське (фермерське) господарство”, ”Про колективне сільськогосподарське підприємство”, ”Про власність”, ”Про оренду землі”, ”Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу в народному господарстві України” ,”Про місцеве самоврядування в Україні”, ряд постанов Кабінету Міністрів, укази Президента та ін. документи.

Право власності на землю – це право володіти, користуватися і розпоряджатися земельною ділянкою.

Землекористування в Україні є платним. Плата за землю вноситься у вигляді земельного податку або орендної плати.

Платники податку, об’єкти та база оподаткування, ставки земельного податку та специфіка орендної плати визначені у Податковому кодексі України (редакція від 18.01.2013 р.) розділ XIII "ПЛАТА ЗА ЗЕМЛЮ".

4. Категорії земельного фонду.

Єдиний земельний фонд України складає 60,4 млн га.

За основним цільовим призначенням землі України поділяються на такі категорії:

- а) землі сільськогосподарського призначення;
- б) землі житлової та громадської забудови;
- в) землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення;
- г) землі оздоровчого призначення;
- ґ) землі рекреаційного призначення;
- д) землі історико-культурного призначення;
- е) землі лісгосподарського призначення;
- є) землі водного фонду;
- ж) землі промисловості, транспорту, зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення;
- з) землі запасу.

Зміна цільового призначення земельних ділянок здійснюється за проектами землеустрою щодо їх відведення.

Найбільшу господарську цінність мають землі ***сільськогосподарського*** призначення.

До земель *сільськогосподарського призначення* належать усі землі, основним цільовим призначенням яких є їх використання в сільському господарстві, здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та

навчальної діяльності, розміщення відповідної виробничої інфраструктури.

До складу земель сільськогосподарського призначення належать **сільськогосподарські і несільськогосподарські** угіддя.

Сільськогосподарські угіддя включають:

- рілля,
- багаторічні насадження,
- сіножаті,
- пасовища,
- перелоги.

Питома вага кожного виду сільгоспугідь в їх загальній площі складає **структуру сільськогосподарських угідь**.

До *несільськогосподарських* угідь відносять:

- господарські шляхи і прогони,
- полезахисні лісові смуги та інші захисні насадження (крім віднесених до земель лісогосподарського призначення),
- землі під господарськими будівлями і дворами,
- землі під інфраструктурою оптових ринків сільськогосподарської продукції,
- землі тимчасової консервації.

Перехід одного виду земельних угідь в інші називається **трансформацією земель**. Трансформація земель може бути позитивною та негативною.

5. Земельний кадастр.

Державний земельний кадастр - це єдина державна система, яка встановлює процедуру визнання факту виникнення або припинення права власності і права користування земельними ділянками та містить сукупність відомостей і документів про місце розташування та правовий режим цих ділянок, їх оцінку, класифікацію земель, кількісну та якісну характеристику, розподіл серед власників землі та землекористувачів.

Земельний кадастр включає чотири розділи:

- кількісний і якісний облік земель;
- державну реєстрацію землеволодінь і договорів на оренду землі;
- бонітування ґрунтів;
- економічну оцінку землі.

Облік земель - це державний захід щодо накопичення, систематизації й аналізу всіх відомостей про кількість, розміщення та господарське використання земельних ресурсів. Облік кількості земель

відображає відомості, які характеризують кожен земельну ділянку за площею, складом угідь та правовим статусом.

Бонітування земель – порівняльна оцінка якості ґрунтів за їх родючістю щодо конкретних сільськогосподарських культур або груп біологічно близьких культур за однакових рівнів агротехніки, інтенсивності землеробства, а також природно-кліматичних умов, тобто якісна оцінка ґрунтів, як природного тіла.

Мета бонітування ґрунтів – встановити, у скільки разів один ґрунт кращий або гірший за інший.

Критерії бонітування ґрунтів – їх природні діагностичні ознаки та ознаки, набуті в процесі тривалого окультурювання, що корелюють з урожайністю основних зернових, технічних та інших культур, а при бонітуванні кормових угідь – з продуктивністю сіножатей і пасовищ. До перших належать ознаки, які найбільше впливають на урожайність сільськогосподарських культур: потужність гумусного горизонту, відсотковий вміст гумусу, мулу й фізичної глини в ґрунті, валові запаси гумусу, азоту, фосфору й калію в ґрунті, механічний склад, кислотність, ступінь насиченості ґрунту основами тощо. Вибір діагностичних ознак здійснюється по кожному земельно-оцінному району.

Максимальний бонітет – 100 балів.

Відмінності ґрунтів, оцінені в балах, дають можливість визначити, який з них найсприятливіший для вирощування певної культури. Але бонітування ґрунтів, яке відображає переважно їх природну родючість, не дає змоги достатньо повно оцінити економічні аспекти виробництва, тому й виникає необхідність економічної оцінки землі.

Економічна оцінка – це оцінка землі як засобу виробництва. Максимальна економічна оцінка – 100 балів. В останні роки економічна оцінка визначається в грошовій формі, яка характеризує різний рівень доходності різних земельних ділянок. У процесі економічної оцінки визначають економічний ефект від використання різних за якістю земель з урахування різного рівня продуктивності праці, а це закладає основу для виваженого аналізу існуючих результатів господарської діяльності і обґрунтованих прогнозів на майбутнє.

6. Показники економічної ефективності використання землі.

Про економічну ефективність використання землі судять на основі системи *натуральних* і *вартісних* показників.

До *натуральних* показників відносять:

- урожайність сільськогосподарських культур (кількість продукції рослинництва з одиниці посівної площі). Врожайність розраховують в ц з 1 га;
- виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства і вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства — на ріллю, птахівництва — на площу зернових).

До *вартісних* показників відносять:

- виробництво валової продукції в постійних цінах 2010 р.,
- виробництво товарної продукції в поточних цінах реалізації,
- валовий, чистий дохід і прибуток в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь.

Валовий дохід = Грошова виручка, що отримана від продажу продукції – матеріальні витрати для їх виробництва

Чистий дохід = Валовий дохід – Витрати на оплату праці

Прибуток = Чистий дохід – (собівартість продукції + податки + штрафи + пені + відсотки по кредитах + операційні витрати)

Обидві групи показників доцільно розраховувати як на гектар фізичної площі, так і з урахуванням грошової оцінки гектара сільськогосподарських угідь, в якій відображена їх економічна родючість. У першому випадку можна судити про фактично досягнутий рівень використання землі без урахування її якості, а в другому — об'єктивно оцінити ~~прагт~~ ^{ефект} господарювання.

Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні — всієї їх площі.

7. Напрями підвищення економічної ефективності використання землі.

До основних *напрямів підвищення економічної ефективності використання землі* відносять.

1. Систему заходів щодо підвищення родючості земель, до якої відносять:
 - систему землеробства;
 - інтенсифікацію рослинництва;
 - зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства;
 - розвиток меліорації і хімізації;
 - підвищення ефективності використання меліорованих земель.

2. Охорону ґрунтів від ерозії та інших руйнівних процесів:
 - освоєння науково обґрунтованих систем ведення господарства;
 - ґрунтозахисні системи обробітку землі;
 - протиерозійні заходи.
3. Зменшення площ земель, які випадають із сільськогосподарського обороту.
4. Раціональну організацію земельної території та землевпорядкування.

Питання для самоконтролю.

1. Поясніть, чому земля в сільському господарстві є головним засобом виробництва.
2. Назвіть специфічні особливості землі як засобу виробництва.
3. Назвіть види родючості ґрунту і дайте їх характеристику.
4. Яку форму має плата за землю?
5. Яку форму має орендна плата?
6. На які категорії поділяється земельний фонд за цільовим призначенням?
7. Які землі відносяться до сільгоспугідь?
8. Що таке земельний кадастр?
9. Яка різниця в підходах до оцінки землі при бонітуванні та визначенні економічної оцінки?
10. Які натуральні показники характеризують економічну ефективність використання землі?
11. Які вартісні показники характеризують економічну ефективність використання землі?

Тема 3. Виробничі фонди.

1. Поняття ресурсного потенціалу, виробничих фондів, різниця між основними та оборотними фондами.
2. Склад основних фондів.
3. Оцінка основних фондів, їх знос. Нарахування амортизації.
4. Показники використання основних фондів.
5. Склад оборотних засобів і показники їх ефективного використання.
6. Шляхи покращення використання виробничих фондів.

1. Поняття ресурсного потенціалу, виробничих фондів, різниця між основними та оборотними фондами.

Грошова оцінка сукупності взаємопов'язаних ресурсів (землі, основних і оборотних фондів, трудових ресурсів), які використовуються для виробництва сільгосппродукції, є **ресурсним потенціалом підприємства**.

Виробничі фонди сільського господарства становлять засоби виробництва, виражені в грошовій формі.

Засоби виробництва - це сукупність засобів і предметів праці, що використовуються у процесі виробництва матеріальних благ.

До *засобів праці* належать виробничі будівлі, споруди, устаткування, машини, земля, знаряддя виробництва (устаткування, інструменти тощо), тобто сукупність засобів, з допомогою яких люди перетворюють предмети праці у продукти праці — споживчі товари.

Предметами праці є все те, на що спрямована праця людей, зайнятих у виробництві. До них належать: природні ресурси, технічні рослини, а також продукти праці - сировинні матеріали, напівфабрикати, заготовки: металевий прокат, сталь, дерев'яні заготовки, зернові продукти тощо.

Залежно від економічного значення в процесі виробництва, характеру обороту і способу перенесення вартості на створюваний продукт вони поділяються на **основні** та **оборотні**.

При цьому, *засоби праці* набувають економічної форми **основних фондів**, а *предмети праці* – **оборотних**.

Основні та оборотні фонди мають між собою суттєві відмінності.

<u>Основні фонди</u>	<u>Оборотні фонди</u>
1. Багато разів беруть участь у процесі виробництва.	Один раз.
2. Переносять свою вартість на створюваний продукт поступово, частинами.	Повністю, відразу.
3. Зберігають свій натуральний вигляд.	Не зберігають.

2. Склад основних фондів.

Основні фонди поділяються на ***виробничі*** і ***невиробничі***.

Основні **виробничі** фонди включають фонди *сільськогосподарського* призначення і *несільськогосподарського* призначення.

До складу *основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення* відносять будівлі, споруди, передавальне устаткування, силові машини та обладнання, робочі машини та устаткування, транспортні засоби, вимірювальні прилади, лабораторне обладнання, обчислювальна техніка, інвентар, інструмент строком служби більше року певної вартості, робоча та продуктивна худоба, багаторічні плодові насадження.

Основні виробничі фонди несільськогосподарського призначення включають промислово-виробничі фонди, фонди будівництва, торгівлі та громадського харчування.

Основні **невиробничі** фонди – це фонди житлово-комунального господарства і побутового обслуговування, охорони здоров'я, освіти.

Структурою основних фондів називають питому вагу кожної групи основних фондів у їх загальній вартості.

3. Оцінка основних фондів, їх знос. Нарахування амортизації.

Основні фонди оцінюють за початковою, залишковою та відновною вартістю.

Початкова (балансова) вартість (ОФпочатк.) складається з фактичних витрат на придбання і доставку основних фондів у господарство

$$\text{ОФпоч} = \text{Вприд} + \text{Втр.}, \text{ де}$$

Вприд. – фактичні витрати на придбання основних фондів;

Втр – витрати на їх транспортування та монтаж.

Залишкова вартість визначається як різниця між їх початковою

$$\text{ОФзал} = \text{ОФпоч} - \text{З}, \text{ де}$$

ОФзал – залишкова вартість основних фондів;

З – сума зносу за період експлуатації.

Відновна вартість відображає вартість відтворення основних фондів на час переоцінки.

Знос основних фондів поділяється на **фізичний** (поломки, розкришування, стирання) та **моральний** (втрата вартості в результаті вдосконалення техніки та здешевлення її виробництва.)

Щорічний знос основних виробничих фондів входить складовою частиною в собівартість продукції у вигляді амортизаційних відрахувань і відшкодовується при її реалізації. Сума амортизаційних відрахувань утворює амортизаційний фонд.

Амортизація – це економічний процес поступової втрати основними фондами своєї вартості і перенесення її на створювану продукцію, або виконані роботи. Норма амортизації (На) розраховується за формулою:

$$Na = \frac{ОФб - Л}{ОФб * T_{сл}} \times 100, \text{ де}$$

ОФб – балансова вартість основних фондів, грн

Л – ліквідна вартість (вартість металобрухту), грн.

T_{сл} – амортизаційний період (термін служби), років

Сума амортизації (А) дорівнює:

$$A = \frac{Na \times ОФ_{сер}}{100}$$

ОФ_{сер} – середньорічна вартість основних виробничих фондів

4. Показники використання основних фондів

Економічна ефективність використання основних виробничих фондів характеризується показниками:

1) фондовіддачі:

$$F_v = \frac{ВП}{ОФ}$$

2) фондомісткості продукції:

$$F_m = \frac{ОФ}{ВП}$$

3) норми прибутку:

$$НП = \frac{\Pi}{ОФ + \Phi_o} \times 100$$

Позначки: ОФ – основні фонди, грн;

ВП – валова продукція, грн;
 П – прибуток, грн;
 Фо – оборотні фонди, грн.

Забезпеченість виробничими фондами визначається показниками:

1) фондозабезпеченості:

$$F_{ззб} = \frac{ОФ}{Sc_{гу}}$$

2) фондоозброєності праці:

$$F_{озб} = \frac{ОФ}{ч}$$

$Sc_{гу}$ - площа сільгоспугідь, га;

$ч$ - середня чисельність робітників, чол.

5. Склад оборотних засобів і показники їх ефективного використання.

Оборотні засоби поділяються на *оборотні фонди* та *фонди обігу*, які, в свою чергу, також включають певні складові.

До складу *оборотних фондів* відносять виробничі запаси і незавершене виробництво.

Фонди обігу включають: гроші в касі, кошти в незавершених розрахунках, готову продукцію на складі та ін.

Виробничі запаси	Незавершене виробництво
Насіння, добрива, корми, пестициди, запчастини, паливно-мастильні матеріали, дрібний інвентар та ін.	Молодняк тварин, тварини на відгодівлі, витрати під урожай озимих майбутнього року, незакінчена інкубація яєць, перехідний мед у вуликах та ін.

Основними показниками, які характеризують економічну ефективність використання оборотних засобів, є:

1) ***коефіцієнт обороту оборотних засобів (Ko)***

$$Ko = \frac{Вр + М + Вс}{ОЗ}$$

ВР – виручка від реалізації продукції, грн;

М – вартість молодняку, переведеного в основне стадо, грн;

Вс – виручка від реалізації основного стада;

ОЗ – середньорічні залишки оборотних засобів, грн.

2) *тривалість одного обороту в днях (До)*

$$До = \frac{360}{Ко}$$

До – тривалість одного обороту, днів.

6. Шляхи покращення використання виробничих фондів

1. Підвищення родючості землі і поліпшення її використання.
2. Підвищення врожайності в рослинництві і продуктивності худоби в тваринництві, повне використання продуктивного потенціалу рослин та тварин.
3. Впровадження інтенсивних технологій, комплексної механізації та автоматизації.
4. Удосконалення структури основних фондів, збільшення їх активної частини.
5. Забезпечення оптимального співвідношення між основними та оборотними фондами.
6. Функціональне використання наявної техніки, перш за все машинно-тракторного парку.
7. Прискорення оборотності оборотних засобів.
8. Удосконалення спеціалізації та концентрації виробництва.

Питання для самоконтролю.

1. На які групи поділяються виробничі фонди в залежності від їх економічного значення? Приведіть приклади.
2. Розкажіть на прикладах, в чому різниця між основними та оборотними фондами.
3. З чого складається ресурсний потенціал підприємства?
4. На які групи поділяються виробничі основні фонди сільськогосподарського призначення?
5. Як оцінюються основні фонди?
6. Що таке амортизація основних фондів?
7. Що впливає на норму амортизаційних відрахувань?
8. Назвіть показники економічної ефективності використання основних фондів та методи їх розрахунку.
9. Що відноситься до оборотних фондів?
10. З чого складаються фонди обігу?

11. Назвіть показники економічної ефективності використання оборотних засобів та методи їх розрахунку.
12. Як підвищити економічну ефективність використання фондів?

Тема 4. Трудові ресурси і продуктивність праці в сільському господарстві.

1. Особливості праці в сільському господарстві.
2. Поняття трудових ресурсів.
3. Показники використання трудових ресурсів.
4. Розрахунок потреби в затратах праці.
5. Поняття продуктивності праці.
6. Система показників продуктивності праці.
7. Шляхи підвищення продуктивності праці.

1. Особливості праці в сільському господарстві.

Праця – доцільна діяльність людей, в процесі якої створюються матеріальні блага та послуги. В сільському господарстві праця має свої особливості. Предметами праці тут є живі організми (рослини, тварини), яким притаманні біологічні закони розвитку. Для праці характерна сезонність, особливо в рослинництві. Вона більш складна. Результати залежать не тільки від працівника, а й від природних та економічних умов, розміщення підприємства.

2. Поняття трудових ресурсів.

Трудові ресурси – це частина працездатного населення, яка має необхідний фізичний розвиток, знання та досвід для роботи в сільському господарстві. Це чоловіки віком від 16 до 60 років та жінки віком від 16 до 55 років. В сільськогосподарських роботах також приймають участь пенсіонери (за контрактом) та підлітки від 12 до 16 років.

Економічний зміст трудових ресурсів відображує поняття “робоча сила”, яке означає здатність людей до праці і реалізовується в процесі виробництва.

3. Показники використання трудових ресурсів.

Основними показниками використання трудових ресурсів є:

1. Кількість вироблених людино-годин за рік одним працездатним (T_1).

$$T_1 = \frac{T_{\phi}}{Ч}, \text{ де}$$

T_{ϕ} – фактична кількість відпрацьованих в господарстві людино-годин.

$Ч$ – середня чисельність працівників.

2. Коефіцієнт використання трудових ресурсів (K_B)

$$K_B = \frac{T_{\phi}}{T_H}, \text{ де}$$

T_H – можливий фонд робочого часу (норматив) людино-годин

3. Коефіцієнт використання робочого часу дня (K_d)

$$K_d = \frac{t_{\phi.сер}}{t_H}, \text{ де}$$

$t_{\phi.сер}$ – середня фактична довжина робочого дня, год.

t_H – нормативна довжина дня в господарстві, год.

4. Коефіцієнт сезонності використання трудових ресурсів.

$$K_{сез} = \frac{t_{max}}{t_{сер}}, \text{ де}$$

t_{max} – витрати праці в місяці максимальної зайнятості працівників.

$t_{сер}$ – середньомісячні витрати праці.

5. Коефіцієнт розмаху сезонності

$$K_{розм} = \frac{t_{max}}{t_{min}}, \text{ де}$$

t_{\min} – мінімальні місячні витрати праці.

4. Розрахунок потреби в затратах праці.

Щоб визначити забезпеченість господарства трудовими ресурсами складають баланс робочої сили. Потреби в витратах праці визначаються згідно технологічним картам по кожній культурі і виду тварин. В тваринництві розрахунки проводять також відповідно до навантаження худоби та птиці на одного працівника.

Фонд робочого часу по господарству за рік (Φ) визначається в залежності від кількості працездатних (\mathcal{C}), річного фонду робочого часу одного працездатного (t) та часу, фактично відробленому в минулому році пенсіонерами та підлітками ($t_{\text{підл.}}$)

$$\Phi = \mathcal{C} \cdot t + t_{\text{підл.}},$$

Порівнюючи потребу з наявністю визначають рівень забезпеченості господарства трудовими ресурсами.

5. Поняття продуктивності праці

Продуктивність праці – це здатність живої праці створювати певну кількість продукції за одиницю робочого часу.

Рівень продуктивності праці визначається співвідношенням обсягу виробленої продукції до витрат праці. Обсяг продукції може обчислюватись як в натуральній формі, так і в вартісній, розрахованій в порівнянних цінах.

6. Система показників продуктивності праці

Продуктивність праці в сільському господарстві обчислюється з допомогою системи прямих і непрямих показників.

Прямі показники розраховуються в натуральній або вартісній формі. Це виробіток та трудомісткість продукції.

Виробіток – кількість продукції, виробленої за одиницю робочого часу або з розрахунку на одного середньорічного працівника.

$$B = - \frac{O}{\mathcal{C}}$$

де,

B – виробіток на одного середньорічного працівника.

O - обсяг робіт за рік в натуральних показниках

Ч – середньорічна чисельність робітників, чол.

$$B = \frac{BP}{T} \text{, де}$$

BP – валова продукція, вироблена за рік, в порівняних цінах, грн.

T – витрати праці на виробництво продукції, людино-годин.

Трудомісткість одиниці продукції – витрати праці на виробництво одиниці продукції.

$$t = \frac{T}{BP} \text{, де}$$

T – витрати праці на виробництво всієї продукції, людино-годин.

t – витрати праці на виробництво одиниці продукції, людино-годин.

Непрямі показники:

1. Витрати праці на вирощування 1 га посіву окремої культури або окремого виду худоби (людино-годин).
2. Навантаження посівних площ або поголів'я худоби на одного працівника.

Непрямі показники оцінюють продуктивність праці приблизно, але дають можливість постійно визначати динаміку виробництва для контролю і аналізу.

7. Шляхи підвищення продуктивності праці

На продуктивність праці впливають різні фактори: природні, технічні, організаційно-економічні, соціально-економічні.

Шляхи підвищення продуктивності праці:

1. Підвищення урожайності сільгоспкультур за рахунок використання більш продуктивних сортів та гібридів, добрив, меліорації і т.п.
2. Підвищення продуктивності тварин за рахунок покращення якостей, повноцінної годівлі, ліквідації яловості і т.п.
3. Впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва.
4. Впровадження інтенсивних технологій.
5. Застосування прогресивних форм організації та оплати праці.

6. Рационалізація розміщення сільського господарства, обґрунтування спеціалізації та концентрації виробництва.
7. Інші шляхи, пов'язані з підвищенням кваліфікації кадрів, виконанням всіх вимог технологічного процесу, зміцненням матеріально-технічної бази господарства.

Питання для самоконтролю

1. Дайте визначення поняття “праця” та поясніть її особливості в сільському господарстві.
2. Що таке трудові ресурси?
3. Яка різниця між поняттями “трудова ресурси” і “робоча сила”?
4. Дайте визначення показників використання трудових ресурсів.
5. Як визначити потребу в трудових ресурсах?
6. Що таке продуктивність праці?
7. Назвіть прямі показники продуктивності праці та методи їх розрахунку.
8. Для чого використовують непрямі показники продуктивності праці.

Тема 5. Матеріальні ресурси сільського господарства

1. Поняття матеріально-технічної бази сільського господарства.
2. Особливості матеріально технічної бази сільського господарства.
3. Організація агроенергосервісу.
4. Енергетичні ресурси, показники їх використання.
5. Механізація і автоматизація сільгоспвиробництва, її показники.
6. Ефективність використання машинно-тракторного парку.
7. Виробничі приміщення, споруди, транспортні засоби, дороги, продуктивна і робоча худоба.

1. Поняття матеріально-технічної бази сільського господарства.

Матеріально-технічна база сільського господарства - це всі засоби і предмети праці, які використовуються в сільгоспвиробництві. До них відноситься земля, трактори, автомобілі, стаціонарні двигуни, електросилові установки, робоча худоба, сільгоспмашини, робочі машини, електромережі, водопроводи, виробничі приміщення, будівлі,

транспортні засоби, шляхи, продуктивна худоба та птиця, корми, насіння, добрива, засоби хімізацію та інше.

2. Особливості матеріально технічної бази сільського господарства.

Особливості матеріально-технічної бази пов'язані з особливостями сільського господарства як галузі.

До основних особливостей матеріально-технічної бази відносять наступні:

- 1) найважливішою складовою є земля;
- 2) озвиток враховує сезонність виробництва;
- 3) залежність від природно – кліматичних умов;
- 4) складовою частиною є живі організми (тварини, рослини);
- 5) частина бази створюється в самому господарстві.

3. Організація агроенергосервісу.

До основних процесів сільгоспвиробництва, пов'язаних з використанням електроенергії, відносяться:

- освітлення виробничих приміщень (тваринницьких ферм, теплиць, ремонтних майстерень, птахофабрик та інших приміщень);
- силові стаціонарні процеси на фермах (заготівля, приготування та роздача кормів, водопіднімання, вентиляція приміщень та інше);
- процеси землеробства і рослинництва (машинне зрошення і обводнення сільгоспугідь, очищення і переробка зерна, обслуговування теплиць та інше);
- теплові процеси з обслуговування ферм та птахофабрик (для приготування гарячої води, теплової обробки кормів, створення мікроклімату в приміщенні), сушки зерна, приготування кормів та інше;
- нові процеси, основані на використанні особливих видів енергії (ультрафіолетове, інфрачервоне опромінювання рослин і тварин, електроіскровий обробок ґрунту).

Електропостачання сільського господарства має деякі особливості:

- розосередження споживачів електроенергії на значній території, що зумовлює велику довжину передавальних мереж;
- мала щільність навантаження на 1 км², що приводить до установа великої кількості трансформаторних підстанцій, збільшення капітальних витрат, підвищення собівартості електроенергії;
- розкиданість сільських споживачів.

Джерелами електропостачання сільських районів України є централізоване електропостачання від районних енергетичних систем,

постачання від місцевих, районних або міжрайонних електростанцій та постачання від малих електростанцій.

Придбання електричної, теплової енергії та інших енергоносіїв ведеться на основі прямих господарських договорів з електропостачальними організаціями.

4. Енергетичні ресурси, показники їх використання.

Енергетичні ресурси - найбільш активна частина матеріально - технічної бази. До неї відносяться механічні двигуни, електромотори та електроустановки, робоча худоба.

Енергетичні потужності визначаються в кінських силах.

Розраховують:

енергозабезпеченість сільського господарства (E_3)

$$E_3 = \frac{N_{k.c}}{S} \cdot 100$$

енергоозброєність праці ($E_{озб}$)

$$E_{озб} = \frac{N_{k.c}}{r}, \text{ де}$$

$N_{k.c}$ - енергетичні потужності, к.с.

S - площа сільгоспугідь, га

r - середньорічна чисельність працівників, чол.

електроозброєність праці (E_l).

$$E_l = \frac{E}{r}, \text{ де}$$

E - кількість електроенергії, використаної на виробничі потреби.

5. Механізація і автоматизація сільгоспвиробництва, її показники.

Механізація - це процес заміни ручної праці машиною, окремих машин- системою машин, впровадження автоматизованих систем.

Механізація може бути:

- часткова (механізовані лише окремі виробничі процеси);
- комплексна (всі процеси механізовані, механізмами керує людина);
- автоматизація (всі процеси виконуються, регулюються і контролюються за допомогою автоматичних пристроїв).

Основою впровадження комплексної механізації та автоматизації виробництва є система машин.

Система машин - це сукупність техніки, яка забезпечує послідовне і безперервне виконання робіт у виробництві.

Розраховують:

- рівень механізації (P_M)
- рівень комплексної механізації ($P_{K.M}$)

$$P_M = \frac{O_M}{O_{заг}} \cdot 100; \quad P_{K.M} = \frac{O_{K.M}}{O_{заг}} \cdot 100, \text{ де}$$

O_M , $O_{K.M}$ - обсяг механізованих та комплексно механізованих робіт;

$O_{заг}$ - загальний обсяг робіт.

6. Ефективність використання машинно-тракторного парку.

У складі техніки в господарствах переважає машинно-тракторний парк. Обсяг механізованих робіт обчислюється в умованих еталонних гектарах.

Показники ефективності використання машинно-тракторного парку:

— річний, денний і змінний виробіток на 1 трактор.

$$B_p = \frac{O}{n}; \quad B_g = \frac{O}{M_g}; \quad B_z = \frac{O}{M_z}, \text{ де}$$

B_p , B_g , B_z - річний, денний та змінний виробіток на один трактор;

O - річний обсяг робіт в у.е. га.

n - Середньорічна кількість тракторів, шт.;

M_g , M_z - Кількість відроблених за рік машино-днів, машино-змін.

— Коефіцієнт змінності (K_z)

$$K_z = \frac{M_z}{M_g}.$$

— Коефіцієнт виконання змінних норм виробітку (K_6)

$$K = \frac{O_{\phi}}{O_n}, \text{ де}$$

O_{ϕ} , O_n - фактичний та нормативний обсяг робіт.

— Собівартість одного еталонного гектара механізованих робіт (C)

$$C = \frac{з}{O_{\phi}}, \text{ де}$$

$з$ - затрати на механізовані роботи, грн.;

7. Виробничі приміщення, споруди, транспортні засоби, дороги, продуктивна і робоча худоба.

Виробничі приміщення – це свинарники, корівники, кормокухні, зерносховища, горажі, ремонтні майстерні та інше. Споруди – силосні, картопле-, овочесховища, теплиці, водонапірні башти, електромережі, дороги з твердим покриттям та інше.

Економічна ефективність використання виробничих будівель та споруд визначається показниками:

- вартість валової продукції, чистого доходу, прибутку з розрахунку на 1000 грн балансової вартості будівель (споруд);
- затрати праці на обслуговування однієї голови худоби і виробництво 1ц продукції;
- вартість будівель і споруд з розрахунку на 1 голову худоби, на 1т продукції, яка зберігається в сховищах;
- собівартість 1ц продукції.

Перевезення вантажів здійснюється в основному автомобільним транспортом. Використовуються також трактори і гужовий транспорт.

Важливе місце в складі матеріально-технічної бази посідає продуктивна і робоча худоба. Від раціонального використання продуктивної худоби залежить ефективність функціонування всіх інших засобів виробництва в тваринництві.

Питання для самоконтролю

1. З чого складається матеріально-технічна база сільського господарства?
2. В чому проявляються особливості матеріально-технічної бази сільського господарства?
3. З чого складаються енергетичні ресурси сільського господарства?
4. Як розрахувати показник енергоозброєності праці?
5. В чому різниця між частковою, комплексною механізацією та автоматизацією?
6. Дайте поняття системи машин.
7. Які показники характеризують ефективність використання машинно-тракторного парку?
8. Які показники характеризують використання виробничих приміщень і споруд?
9. Які показники характеризують використання транспортних засобів?

Тема 6. Інвестиції та їх ефективність.

1. Поняття інвестицій, їх джерела.
2. Капітальні вкладення аграрних підприємств, їх технологічна структура.
3. Методи зіставлення інвестицій в часі.
4. Оцінка інвестиційних проектів.

1. Поняття інвестицій, їх джерела.

Інвестиції - це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток, або досягається соціальний ефект.

Основні напрями інвестицій: вкладання коштів в рухоме і нерухоме майно, акція, облігації та інші цінні папери, придбання нематеріальних активів.

Джерела інвестицій поділяються на власні, позичкові, бюджетні, залучені.

2. Капітальні вкладення аграрних підприємств, їх технологічна структура.

Капітальні вкладення - це витрати на будівництво нових та реконструкцію діючих основних фондів: витрати на будівництво нових тваринницьких комплексів, споруд, переробних виробництв, їх розширення і реконструкцію, придбання техніки, закладку багаторічних культурних насаджень і їх вирощування, формування основного стада, меліорацію земель, охорону довкілля.

У капітальному будівництві важливе значення має технологічна структура вкладень, тобто процентне співвідношення вартості будівельно - монтажних робіт, устаткування, інвентаря і проектних робіт. Ефективні проекти мають найбільшою часткою активні капіталовкладення (устаткування, інструменти, інвентар).

3. Методи зіставлення інвестицій в часі.

Аналіз ефективності капітальних вкладень ґрунтується на оцінці грошей в часі. Кожна гривня, одержана сьогодні, є цінніша, вагоміша і дорожча в порівнянні з одержаною в майбутньому. Це зумовлено можливою інфляцією та втратою економічної вигоди при невикористанні готівки.

Наявні гроші в майбутньому можна оцінити методом складних процентів.

$$MBГ = ПБГ (1 + i)^n, \text{ де}$$

$MBГ$ - майбутня вартість грошей;

$ПБГ$ - поточна вартість грошей;

i - процентна банківська ставка за певний період;

n - число періодів (місяців, років).

Визначити поточну цінність грошей, коли відома їх майбутня цінність, можна методом дисконтування.

$$ПБГ = MBГ : (1 + i)^n.$$

4. Оцінка інвестиційних проектів.

Для оцінки інвестиційних проектів використовують показники чистої поточної вартості, внутрішньої норми окупності, максимального грошового відтоку, строку окупності капітальних вкладень, норми прибутку, норми беззбитковості.

До простих показників відносять строк окупності і норму прибутку, Строк окупності (T_o) визначається:

$$T_o = \frac{K}{\Pi_{in}}, \text{ де}$$

K - капітальні вкладення, грн;

Π_{in} - інвестиційний прибуток, грн.

$$\Pi_{in} = \Pi_r + A..$$

Π_r - чистий прибуток (без податку на прибуток та процентів за кредит);

A - амортизаційні відрахування.

Норма інвестиційного прибутку (H_{Π}) визначається:

$$H_{\Pi} = \frac{\Pi_{in}}{K} \cdot 100 \%. \quad \Pi_{in}$$

Якщо середньорічна норма інвестиційного прибутку перевищує фактично досягнутий рівень, проект вважається ефективним.

Ступінь ризику проекту оцінює норма беззбитковості (H_B):

$$H_B = \frac{\Pi_B}{\Pi\Pi - 3_B} \cdot 100\%, \text{ де}$$

Π_B - постійні витрати;

3_B - змінні витрати;

$\Pi\Pi$ - вартість реалізованої продукції.

Норма беззбитковості показує, при якій частці обсягу реалізації продукції досягається беззбитковість виробництва.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке інвестиції?
2. Назвіть джерела інвестицій.
3. Поясніть різницю між поняттями інвестицій та капітальних вкладень.
4. Чому ефективними вважаються проекти з найбільшою часткою активних капіталовкладень?
5. Як оцінити наявні гроші в майбутньому?
6. Як визначити поточну цінність грошей, якщо відома їх майбутня цінність?
7. Як визначити строк окупності капітальних вкладень?
8. Як розрахувати норму інвестиційного прибутку?
9. Як визначити ступінь ризику проекту?

Модуль 3. Економічна ефективність виробництва

Тема 7. Витрати виробництва і собівартість продукції. Ціни на сільгосппродукцію

1. Поняття витрат виробництва і собівартості продукції.
2. Класифікація витрат, витрати на виробництво продукції у сфері аграрного сервісу.
3. Методика обчислення собівартості продукції.
4. Шляхи зниження собівартості.
5. Поняття ціни. Види цін та принципи їх економічного обґрунтування.

1. Поняття витрат виробництва і собівартості продукції.

Витрати виробництва представляють собою сукупність витрат на нього.

Суспільні витрати виробництва – це сукупні витрати живої і уречевленої праці на виробництво певного виду продукції. Вони проявляються у вартісній формі і формують вартість продукту. **Індивідуальні** ж витрати виробництва сільгосппідприємств є основою формування собівартості продукції.

Собівартість продукції – це грошове вираження витрат на виробництво та реалізацію продукції.

Собівартість продукції — це комплексний економічний показник, який поєднує в собі витрати узагальненої праці (витрати на спожиті засоби виробництва) та витрати живої праці (витрати на заробітну плату, а також частину чистого доходу громадян, що призначена на соціальне страхування)

Залежно від різних ознак виділяють різні *види* собівартості.

Так, залежно від досліджень, цілей аналізу діяльності підприємств розрізняють *індивідуальну* та *галузеву* собівартість продукції.

Індивідуальна собівартість продукції слугує реальним відображенням витрат підприємства на виробництво та реалізацію продукції.

Галузева собівартість відображає сукупні витрати на виробництво та реалізацію продукції всіх підприємств галузі, тобто це середня собівартість продукції по галузі.

В залежності від етапів формування витрат:

- Виробнича, повна і технологічна.

Технологічна собівартість - це собівартість, яка включає витрати пов'язані з технологією виробництва, а також витрати на організацію та управління виробництвом в цехах, бригадах, фермах (це Загальновиробничі витрати).

Виробнича собівартість - це сукупність технологічної собівартості та витрат на організацію та управління підприємством в цілому (загальногосподарські витрати).

Повна собівартість - це сукупність виробничої собівартості та витрат на реалізацію і зберігання продукції.

Повна собівартість, як правило, вираховується для обґрунтування ціни, визначення конкурентоспроможності та інших розрахунків.

В залежності від часу: планова, фактична і провізорна

Планова собівартість відображає індивідуальні витрати конкретного підприємства, котрі плануються виходячи з норм, тарифів, цін, ставок поточного періоду. Планується на початку року

Фактична собівартість — це виражені в грошовій формі індивідуальні витрати конкретного підприємства в даних умовах. Собівартість, яка складається в кінці звітної періоду

На відміну від планової, фактична собівартість формується в процесі щоденного оперативно-технічного та бухгалтерського обліку витрат на виконання робіт, виготовлення продукції і забезпечення всіма матеріально-технічними, трудовими ресурсами.

Провізорна собівартість (попередня) – це собівартість яка складається з фактичних даних за 3 квартали та планових витрат за 4 квартал звітного року.

За **способами віднесення** на собівартість витрати поділяються на **прямі та побічні**.

Прямі витрати безпосередньо пов'язані з виготовленням певного різновиду продукції, їх можна обчислити на одиницю продукції безпосередньо.

Побічними є витрати, величину яких не можна безпосередньо обчислити на одиницю продукції, бо вони пов'язані з визначенням різних витрат (заробітна плата обслуговуючого та управлінського персоналу, утримання та експлуатація будівель, споруд).

За **принципом залежності витрат від обсягів** виробництва витрати поділяються на *постійні та змінні*.

Постійні витрати є функцією часу, а не обсягу продукції, їх загальна сума не залежить від кількості виготовленої продукції в певних межах.

Змінними називаються витрати, загальна сума яких за певний час залежить від обсягу виготовленої продукції.

2. Класифікація витрат, витрати на виробництво продукції у сфері аграрного сервісу.

За *економічним значенням та характером участі у виробничому процесі* витрати поділяються на *основні та витрати з управління та обслуговування*.

Основні пов'язані з технологічним процесом, без них виробництво неможливе.

Витрати по управлінню і обслуговуванню (накладні) поділяються на бригадні (фермські, цехові) та загальногосподарські.

Бригадні (фермські, цехові) – це оплата праці з відрахуваннями на соціальне страхування працівників управління підрозділом, орендна плата, витрати на утримання основних засобів бригади, на охорону праці та техніку безпеки, перевезення працівників до місця роботи та інші, які стосуються підрозділу.

Загальногосподарські – це оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи апарата управління господарством, утримання пожежної та сторожової охорони, канцелярські, поштово-телеграфні, послуги сторонніх організацій, утримання основних засобів, відрядження та інші.

Залежно від характеру зв'язку з певним об'єктом витрати поділяються на прямі (які безпосередньо відносяться на дану культуру або вид тварин - витрати на сировину та основні матеріали, заробітна плата працівників сільського господарства, відрахування на соціальні заходи) і непрямі (пов'язані з виробництвом кількох видів продукції).

Віднесення витрат до прямих або непрямих залежить від того, що є об'єктом витрат. Наприклад, амортизація та витрати на поточний ремонт тракторів є прямими витратами на утримання та експлуатацію машинно-тракторного парку, але є непрямими витратами щодо окремих сільськогосподарських культур, які виробляється за допомогою тракторів.

За часом споживання витрати поділяються на витрати поточного року і витрати минулих років.

В плануванні та обліку витрати групуються за статтями, які господарство визначає самостійно. (таблиця)

Статті витрат

Статті витрат	У рослинництві	У тваринництві
1	2	3
Витрати на оплату праці	+	+
Насіння та посадковий матеріал	+	
Паливо та мастильні матеріали	+	+
Добрива	+	
Засоби захисту рослин та тварин	+	+
Корми		+
Роботи та послуги	+	+
Витрати на ремонт основних засобів	+	+
Інші витрати на утримання основних засобів	+	+
Загальновиробничі витрати	+	+
Інші витрати	+	

Питома вага кожної статті в загальній собівартості складає структуру собівартості продукції.

В залежності від зв'язку з обсягом виробництва витрати поділяються на постійні (не залежать від обсягу) і змінні (змінюються при зміні масштабів виробництва).

У сфері аграрного сервісу **виробничі послуги** мають різноманітний характер.

Виробничі витрати розраховуються на одиницю відповідного виду робіт:

- на 1 га оранки, зібраного врожаю, посівів при вирощуванні сільгоспкультур;
- на 1 м² площі в агробудівельному сервісі;
- на 1 квт-год. електроенергії в енергетиці;
- на 1 т внесених добрив, засобів хімізації, меліорації ґрунтів в агрохімічному сервісі;
- на 1 гол. худоби в зооветсервісі.

Обчислення витрат і реалізацію виробничих послуг називають *калькуляцією*. На об'єктах калькуляції витрати обліковуються за статтями: 1) сировина і матеріали; 2) заробітна плата з нарахуваннями; 3) витрати на експлуатацію засобів виробництва (амортизація); 4) витрати на утримання апарату управління та інші витрати.

Виробнича собівартість одиниці реалізованої послуги (C_v) розраховується:

$$C_v = \frac{B_i}{O_i}, \text{ де}$$

B_i – витрати виробництва на весь обсяг вироблених і реалізованих послуг i -го виду;

O_i – обсяг вироблених і реалізованих виробничих послуг i -го виду.

На практиці виробнича собівартість послуг є проміжним оперативним показником. Більш узагальнюючим показником витрат виробництва і собівартості продукції є повні витрати і повна собівартість послуг (C_n):

$$C_n = \frac{B_n}{O_n}, \text{ де}$$

B_n – повні витрати на виробництво і реалізацію послуг;

O_n – обсяг вироблених і реалізованих послуг.

Прямими чинниками зниження собівартості виробничих послуг є зменшення загальних витрат та збільшення послуг, які надаються.

У сфері аграрного сервісу надаються послуги, які включають весь комплекс робіт, передбачених технологією вирощування окремих сільськогосподарських культур на договірних умовах, або виконання окремих виробничих операцій цих технологій. Спільним як для першого, так і для другого видів послуг є те, що облік витрат ведеться за

об'єктами калькуляції. У першому випадку об'єктами калькуляції виступають окремі культури (озима пшениця, цукрові буряки, ячмінь тощо), а в другому – окрема технологічна виробнича операція, по якій надається послуга (оранка, догляд за посівами, ремонт технічних засобів та ін.)

Якщо агросервісна структура надає виробничу послугу по повному технологічному циклу вирощування культури, то вона повинна поділити всі ресурси на матеріальні і нематеріальні. Потреба в матеріалах (M_{zag}) визначається:

$$M_{zag} = M1 * Ц1 + Tr, \text{ де}$$

$M1$ – витрати матеріалів на одиницю продукції;

$Ц1$ – ціна одиниці продукції;

Tr – транспортні витрати.

Група нематеріальних виробничих ресурсів нормується за прийнятими технологіями.

3.Методика обчислення собівартості продукції.

У плануванні та обліку собівартості продукції використовуються показники собівартості усієї продукції, собівартості одиниці продукції, витрати на одну грошову одиницю вартості продукції.

Спочатку визначають кількість виробленої продукції і прямі витрати на неї. Потім визначають собівартість послуг допоміжних виробництв (автопарку, водопостачання та інші). Розрахунки починають з того виробництва, яке менше всього споживало послуг інших виробництв. Витрати допоміжних виробництв розподіляють за об'єктами обліку. Далі розподіляють витрати на обслуговування та управління і відрахування на соціальні потреби. Коли стає відомим весь обсяг витрат, визначають собівартість одиниці продукції (C_1).

$$C_1 = \frac{B}{O}, \text{ де}$$

B - всі витрати на виробництво продукції;

O - обсяг виробленої продукції.

4. Шляхи зниження собівартості.

На собівартість продукції впливає багато факторів: ефективне використання землі, впровадження раціональних систем землеробства, інтенсивних технологій, використання високопродуктивних сортів і гібридів сільгоспкультур та порід тварин, збалансована годівля тварин та інші.

Шляхи зниження собівартості продукції.

1) Зменшення витрат на виробництво:

- комплексна механізація виробничих процесів;
- інтенсивні технології вирощування культур;
- раціональне використання виробничих фондів;
- обґрунтована спеціалізація та концентрація виробництва;
- прогресивна організація та оплата праці;
- покращення агропромислової інтеграції.

2) Зростання врожайності культур:

- Підвищення селекційної роботи, удосконалення насінництва;
- Використання високоврожайних сортів та гібридів;
- Впровадження науково обґрунтованих систем землеробства;
- Використання раціональних сівозмін, покращення структури посівних площ;
- Меліорація земель;
- Ефективне використання мінеральних та органічних добрив та засобів захисту рослин;

3) Підвищення продуктивності тварин:

- збалансована та інтенсивна годівля;
- удосконалення племінної роботи, структури стада;
- використання високопродуктивних порід худоби та птиці.
- створення оптимальних умов утримання;
- підвищення якості продукції.

5. Поняття ціни. Види цін та принципи їх економічного обґрунтування.

Ціна – це грошове визначення вартості товару, тобто суспільно необхідних затрат праці на його виробництво.

Важливо проводити відмінності між поняттями собівартість, вартість і ціна.

Між собівартістю і ціною існують такі основні відмінності:

а) собівартість визначається, «калькулюється» на самому підприємстві і включає всі витрати на виробництво або заготівлю; ціна —встановлюється на ринку в процесі обміну;

б) собівартість означає господарські витрати; ціна —купівельну спроможність;

в) за собівартістю предмети відображаються в балансі, а за ціною вони реалізуються, тобто «виходять з балансу».

У ринковій економіці можуть діяти різні види цін, що обслуговують і регулюють економічні відносини між різними учасниками.

Ринкова ціна – це домінуюча на ринку в даний час ціна на товар, що виплачується за нього незалежно від індивідуальних витрат на його виробництво.

Найважливішими ціноутворюючими факторами : суспільна ціна виробництва, співвідношення попиту і пропозиції, темпи інфляції, ступінь регулювання цін, рівень монополізації виробництва, стан конкуренції, умови поставок товару, франкування цін (встановлення цін з урахуванням оплати за доставку готової продукції) та курс валют.

Найбільш широко використовуються *оптові* ціни (за якими продукція реалізується великими партіями всім споживачам, крім населення) та *роздрібні* (за якими продукцію купує населення). Вони набувають форми *готівкових* або *кредитних* , якщо оплата відстрочується.

Існують також *трансфертні* ціни (обслуговують операції між монополією та її філіалами), *конкурентні* (за якими продають товар головні товаровиробники - конкуренти), *психологічні* (розраховані на окремі категорії покупців), *підтримуючі* (встановлені державою для забезпечення певного рівня доходності в несприятливі роки), *світові* (формується під впливом попиту і пропозиції на світовому ринку).

В сільському господарстві використовують ціни *комісійної торгівлі*_(укладення комісійного договору дозволяє платити податки після отримання коштів за реалізовані товари), *розрахункові ціни внутрішньогосподарської торгівлі*, *розрахункові ціни в системі орендних відносин*, *в системі господарських відносин*, *індикативні* ціни.

Індикативні ціни - це різновид фіксованих цін, що встановлюються державними органами влади в особі Міністерства зовнішньоекономічних зв'язків на основі дійсних цін (на даний товар на ринку експорту та імпорту) на момент здійснення експортної (імпортної) операції з урахуванням умов доставки і умов здійснення розрахунків.

Основою для ціноутворення в промисловості є **закупівельні** ціни.

Закупівельні ціни на сільськогосподарську продукцію - гуртові ціни, за якими сільськогосподарські підприємства, населення та інші виробники реалізують свою продукцію. Їх інколи називають інакше: ціни АПК (агропромислового комплексу), ціни "врожаю на корені", купівельні на сільськогосподарську продукцію та ін.

Закупівельні ціни повинні бути економічно обґрунтованими.

Для цього використовується ряд *принципів обґрунтування*:

- необхідність відшкодування витрат виробництва;
- диференціація по строках реалізації;
- необхідність створити накопичення для розширеного відтворення та економічного стимулювання
- забезпечення еквівалентності закупівельних та оптових цін
- диференціація по зонах
- стабільність та гнучкості ціни
- диференціація в залежності від якості продукції
- урахування ринкової кон'юнктури

Для зміцнення ситуації на ринку використовується цінова конкуренція. Вона проявляється в зниженні ціни на продукцію для завоювання покупців. Таке зниження не повинно бути надто великим, щоб не з'явилась зворотна психологічна реакція : низька ціна зумовлена невисокою якістю. Зниження призводить до тимчасових переваг, оскільки конкуренти теж знизять ціну.

Ступінь конкурентоспроможності (його ще називають рівнем рентабельності продажу) означає, що підприємство має можливість знизити ціну на товар проти ринкової ціни на Ст. % і не зазнати при цьому збитків.

$$C_m = \frac{\Pi}{Ц} \times 100 \% , \text{ де}$$

Ст. – *ступінь конкурентоспроможності, %*

Π – *прибуток від реалізації 1 ц продукції, грн.;*

Π – *ціна реалізації, грн.*

В умовах цінової конкуренції виграє підприємство, яке виробляє товари з високою конкурентоспроможністю.

Питання для самоконтролю.

1. Що таке собівартість продукції?
2. В чому різниця між індивідуальною та галузевою собівартістю?
3. ~~Визнач~~ **Визнач** рі між виробничою та повною собівартістю?
4. Коли складається планова, фактична, провізорна собівартість?
5. Як поділяються витрати на виробництво за економічним значенням?

6. Які статті витрат входять в собівартість продукції рослинництва?
7. Які статті витрат включають в собівартість продукції тваринництва?
8. Що таке структура собівартості і для чого її розраховують?
9. Як обчислюється собівартість одиниці продукції?
10. Назвіть шляхи зниження собівартості продукції рослинництва.
11. Назвіть шляхи зниження собівартості продукції тваринництва.

Тема 8. Економічна ефективність сільськогосподарського виробництва

1. Суть і показники економічної ефективності, поняття рентабельності.
2. Шляхи підвищення економічної ефективності сільгоспвиробництва.

1. Суть і показники економічної ефективності, поняття рентабельності.

Поняття «ефект» та «ефективність» тісно переплітаються і дуже часто їх ототожнюють. Але необхідно чітко відмежовувати ці поняття, тому що ефект – це результат, а ефективність – співвідношення.

Ефект - це наслідок певних причин, результат будь-яких заходів, здійснених у сільгоспвиробництві, виражений у вартісній формі (збільшення урожайності, приріст продуктивності худоби).

У загальному вигляді величина умовного економічного ефекту визначається за формулою:

$$E = P - Z,$$

де Е – величина умовного економічного ефекту; Р – величина умовного економічного результату; З – повні витрати на реалізацію заходу, який викликав ефект.

У тому випадку, якщо згадані результати впливають не тільки на суто виробничу сферу, але й обумовлюють зміни, пов'язані з впливом на здоров'я або умови життєдіяльності людини, прийнято говорити про *соціально-економічний ефект*. Якщо ці зміни стосуються природоохоронної сфери, використовують вираз «*еколого-економічний ефект*».

Економічна ефективність визначається відношенням результату (ефекту) до витрат, що забезпечили його отримання. В сільгоспвиробництві це одержання максимальної кількості продукції з 1 га земельної площі, від 1 голови худоби при найменших затратах праці і коштів на виробництво одиниці продукції.

У загальному вигляді схема визначення показника ефективності може бути виражена формулою

$$e = E:Z$$

де e – показник економічної ефективності; E – величина економічного ефекту; Z – витрати ресурсів

Економічна ефективність розглядається відповідно до різних рівнів. Таким чином, виокремлюється економічна ефективність:

- народногосподарська
- сільгоспвиробництва
- окремих галузей, підприємств, культур
- агротехнічних заходів
- практичних та наукових досягнень.

Рівень **народногосподарської** ефективності сільського господарства визначається такими показниками, як:

- обсяг виробництва ВП та окремих її видів з розрахунку на душу населення;
- темпи зростання виробництва ВП та окремих її видів з розрахунку на душу населення

Для оцінки економічної ефективності в **підприємствах** використовуються як натуральні, так і вартісні показники.

До основних натуральних показників відносять урожайність сільгоспкультур та продуктивність худоби і птиці.

До вартісних показників відносять вартість валової продукції, вартість ВД та вартість ЧД, прибуток з розрахунку на 1га сільгоспугідь, 1 середньорічного працівника, 100 грн виробничих витрат, 1000 грн основних виробничих фондів і оборотних засобів, рівень рентабельності і норма прибутку.

Для порівняння економічної ефективності виробництва окремих видів продукції визначають показники, які приведені у відповідних темах лекцій.

Рентабельність означає доходність і визначається в цілому по господарству а також по певному виду продукції, окремій галузі або культурі.

Рівень рентабельності (P) визначається формулою :

$$P = \frac{П}{С_{повн}} * 100 \% , \text{ де}$$

$П$ – *прибуток*, грн, $С_{повн}$ – повна собівартість реалізованої продукції, грн.

Рівень рентабельності повинен забезпечувати фінансування виробництва і бути не нижче 45-50 %. Порівняно низький рівень рентабельності може призвести до банкрутства.

Банкрутство характеризує неспроможність підприємства задовольнити вимоги кредиторів щодо оплати товарів, робіт та послуг, а також забезпечити обов'язкові платежі в бюджет та позабюджетні фонди.

При банкрутстві, як правило, першорядними є кредитна заборгованість перед банком, заборгованість перед стороною, з якою підприємство перебуває у договірних відносинах щодо розрахунків за мінеральні добрива, отрутохімікати, пальне, заборгованість перед податковими органами щодо сплати податків, заборгованість підприємства перед своїми працівниками.

2. Шляхи підвищення економічної ефективності сільгоспвиробництва.

Всі чинники зростання ефективності можна класифікувати за трьома ознаками:

- видами витрат виробництва та ресурсів (джерелами підвищення);
- напрямками розвитку й удосконалення виробництва;
- місцем реалізації чинників у системі управління діяльністю.

Основними чинниками зростання економічної ефективності *першої* ознаки є: зростання продуктивності праці й зниження трудомісткості продукції; зниження фондомісткості та матеріаломісткості виробництва; раціональне використання природних ресурсів.

До основних напрямів за *другою* ознакою відносять: запровадження прогресивних технологій виробництва; раціональну спеціалізацію і концентрацію виробництва; вдосконалення організації й оплати праці; запровадження досягнень науково-технічного прогресу та передового досвіду; вдосконалення структури виробництва і системи управління; підвищення якості й конкурентоспроможності продукції; всебічний розвиток і вдосконалення зовнішньоекономічної діяльності підприємства.

Найважливішою є *третья* ознака, яка об'єднує зовнішні й внутрішні чинники.

До зовнішніх належать: державна економічна і соціальна політика; ціноутворення на сільськогосподарську продукцію; якість і вартість матеріальних ресурсів промислового походження; структурні зміни в економіці країни; розвиток інфраструктури.

До внутрішніх чинників відносять: технологію, техніку й обладнання, матеріали та енергоносії, продукцію, кваліфікацію працівників, організацію праці й стиль управління.

Питання для самоконтролю.

1. Яка різниця між поняттями ефекту та економічної ефективності ?
2. На яких рівнях розраховується економічна ефективність ?
3. Що таке критерій економічної ефективності ? Назвіть критерій на народногосподарському рівні.
3. Які натуральні показники використовують при розрахунках економічної ефективності.
4. Як розрахувати рівень рентабельності ?
5. Яким повинен бути рівень рентабельності ?
6. Які шляхи підвищення економічної ефективності слід використовувати в вашому підприємстві ?

Модуль 4. Розширене відтворення і нагромадження

Тема 9. Розширене відтворення в сільському господарстві

1. Сутність розширеного відтворення, його особливості в сільському господарстві.
2. Форми, види та фактори розширеного відтворення.
3. Показники розширеного відтворення та розподіл валового продукту.
4. Поняття «нагромадження».

1. Сутність розширеного відтворення, його особливості в сільському господарстві.

Відтворення в сільському господарстві — це постійне і безперервне повторення і відновлення процесу сільськогосподарського виробництва.

Розрізняють такі поняття, як *просте* і *розширене* відтворення.

Просте відтворення характеризується виробництвом матеріальних благ у попередніх розмірах, а *розширене* – безперервним їх зростанням.

До *особливостей розширеного відтворення* в сільському господарстві відносять:

1. підвищення родючості землі і раціональне її використання;
 2. створення нових сортів рослин і порід тварин.
 3. сезонність виробництва.
 4. відтворення значної частини засобів виробництва в самій галузі.
 5. використання живих організмів як засобів виробництва.
 6. великий вплив природних умов.
- постійне зменшення трудових ресурсів.

2. Форми, види та фактори розширеного відтворення.

Розширене відтворення аграрних підприємств охоплює відтворення суспільного продукту в комплексі з іншими важливими напрямками, такими як відтворення засобів виробництва та кваліфікованої робочої сили й виробничих відносин. З одного боку, збільшення обсягів виробництва продукції вимагає залучення додаткових матеріально-грошових засобів, а з іншого - накопичення основних виробничих фондів, забезпечення належних умов розвитку освітньокультурного та фахового рівня працюючих.

Розширене відтворення в аграрному секторі, з одного боку, відбувається під впливом розвитку промисловості й залежить від рівня постачання йому тракторів, автомобілів, сільськогосподарських машин, пального, мінеральних добрив, засобів захисту рослин тощо. З іншого - аграрні підприємства постачають промисловості необхідну технічну сировину, цим самим стимулюючи у відповідних галузях їх розширене відтворення. Отже, між ними існує тісний взаємозв'язок і взаємозалежність.

Розширене відтворення відбувається у двох формах: *екстенсивній* та *інтенсивній*.

При екстенсивній формі збільшення виробництва продукції відбувається за рахунок збільшення використання земельних ресурсів, основних фондів, поголів'я худоби, праці.

При інтенсивній формі збільшення виробництва продукції досягається зростанням продуктивності праці, використанням нової техніки, технології, організації виробництва, досягнень науково-технічного прогресу.

При цьому інтенсивна форма розширеного відтворення має два види: *фондомісткий* та *фондозберігаючий*.

При *фондомісткому* виді зростання продуктивності праці супроводжується збільшенням витрат на виробництво одиниці продукції, а при *фондозберігаючому* - економією витрат матеріальних ресурсів.

Відповідно до наявних форм розширеного відтворення, фактори розширеного відтворення у сільському господарстві також поділяються на 2 групи.

1 група - *екстенсивного* типу:

- розширення посівних площ;
- збільшення поголів'я худоби;
- включення у виробництво нових робітників;
- збільшення основних фондів.

2 група - *інтенсивного* типу:

- підвищення родючості ґрунту;
- раціональне використання виробничого потенціалу та економічних ресурсів;
- впровадження прогресивних ресурсозберігаючих технологій;
- покращення якості роботи та продукції.
- додержання норм і нормативів, запобігання збитків.
- використання нових прогресивних засобів виробництва.
- підвищення кваліфікації робітників.

3. Показники розширеного відтворення та розподіл валового продукту

У склад розширеного відтворення входить:

- відтворення сукупного продукту,
- відтворення засобів виробництва,
- відтворення робочої сили,
- відтворення виробничих відносин.

Розширене відтворення характеризується *показниками збільшення виробництва валової продукції*.

Вони визначаються натуральними показниками, такими як підвищення урожайності (у рослинництві) та продуктивності (у тваринництві), збільшенням обсягу виробництва окремих видів продукції.

Крім натуральних показників розширене відтворення характеризують такі вартісні показники, як збільшення вартості валової і товарної продукції, зростання валового, чистого доходу і прибутку підприємства.

Розширене відтворення виробничих ресурсів характеризується наступними показниками:

- зростання вартості виробничих фондів,
- підвищення фондозабезпеченості землі
- підвищення фондоозброєності праці.

Розширене відтворення трудових ресурсів характеризується показниками:

- збільшення чисельності кваліфікованих працівників,
- збільшення оплати праці і суспільних фондів споживання.

Валова продукція – це вся продукція рослинництва і тваринництва, вироблена в сільгосппідприємстві за рік.

Вона складається з товарної (реалізованої) і нетоварної частини. Показник валової продукції використовується для різних розрахунків.

Для визначення загального обсягу продукції, його зміни в динаміці по роках, для обчислення рівня продуктивності праці фондівддачі та інших цілей валову продукцію оцінюють у порівнянних цінах, помноживши обсяг виробництва на порівняну ціну.

Оцінку валової продукції в поточних цінах використовують для визначення чистого доходу, а по собівартості валового доходу - підприємства. Валова продукція в поточних цінах визначається як сума двох частин: товарної продукції, помноженої на поточну ціну та нетоварної помноженої на собівартість.

У процесі виробництва валової продукції використовуються праця минула уречевлена в засобах виробництва, і праця жива, яка витрачається в господарстві. Тому валова продукція розділяється на дві частини: вартість спожитих засобів виробництва (фонд відшкодування) і новостворена вартість, валовий дохід сільгосппідприємства, або чиста продукція.

Валова продукція розділяється на дві частини: вартість спожитих засобів виробництва (фонд відшкодування) і новостворена вартість (валовий дохід).

$$\text{ВД} = \text{ВП} - \text{М}, \text{ де}$$

ВД – валовий дохід сільгосппідприємства, ВП – валова продукція,
М – матеріальні витрати.

Чистий дохід в сільському господарстві – це вартість продукції, створеної додатковою працею. Маса чистого доходу розподіляється на дві частини. Одна через податок і ціни надходить в державний бюджет, друга використовується самим підприємством.

$$\text{ЧД} = \text{ВП} - \text{В}, \text{ де}$$

ЧД – чистий дохід, В – всі витрати на виробництво.

За рахунок чистого доходу формується фонд *нагромадження* – частина чистого доходу, яка використовується для розширеного відтворення (приросту основних і оборотних фондів, створення запасів та ін.)

Джерелами нагромадження є не тільки прибуток підприємства а і диференціальна земельна рента, державний кредит і частково кошти державного бюджету.

Фонд нагромадження використовується на розширення і розвиток виробництва, розвиток соціальної сфери, матеріальне заохочення виробників.

4. Поняття «нагромадження».

Фонд нагромадження формується за рахунок чистого доходу. Це частина чистого доходу, яка використовується для приросту основних і оборотних фондів, створення запасів, тобто для розширеного відтворення.

Джерелами нагромадження може бути не тільки прибуток підприємства, а і диференціальна земельна рента, державний кредит і частково кошти державного бюджету.

Даний Фонд використовують на розвиток, розширення виробництва і соціальної сфери, матеріальне заохочення виробників.

Питання для самоконтролю.

1. В чому різниця між простим і розширеним відтворенням?
2. Які форми розширеного відтворення існують в сільському господарстві?
3. Які види має інтенсивне розширене відтворення, чим вони відрізняються один від одного?
4. Назвіть, які фактори впливають на розширене відтворення інтенсивного типу?
5. Під впливом яких факторів проходить розширене відтворення екстенсивного типу?
6. Назвіть особливості розширеного відтворення в сільському господарстві?
7. Назвіть натуральні показники розширеного відтворення?
8. Назвіть вартісні показники розширеного відтворення?
9. В чому різниця між валовою і тваринною продукцією?
10. Як визначити валову продукцію в поточних цінах?
11. На які частини поділяється валова продукція?
12. Що таке фонд відшкодування?
13. Що таке валовий дохід?
14. Як розрахувати валовий та чистий дохід?
15. Для чого використовується фонд нагромадження?
16. За рахунок яких джерел формується фонд нагромадження?

Тема 10. Інтенсифікація сільського господарства.

1. Суть інтенсифікації сільського господарства, показники її рівня.
2. Економічна ефективність інтенсифікації, фактори інтенсифікації.

1. Суть інтенсифікації сільського господарства, показники її рівня

Екстенсивні фактори збільшення виробництва сільгосппродукції обмежені, тому інтенсифікація є основним напрямом його розвитку. Це

об'єктивний і закономірний шлях розвитку сільського господарства , притаманний усім цивілізованим країнам.

Інтенсифікація – це таке ведення сільського господарства , за якого збільшення продукції досягається за рахунок додаткових капітальних вкладень в одиницю земельної площі, що забезпечує впровадження нової техніки, технології, організації виробництва.

Для визначення рівня інтенсивності сільгоспвиробництва використовуються *вартісні і натуральні, загальні і часткові* показники.

Узагальнюючим показником рівня інтенсивності (J_p) є сума вартості основних виробничих фондів і поточних виробничих витрат (без амортизації) з розрахунку на гектар сільгоспугідь.

$$J_p = \frac{OF + B}{S}, \text{ де}$$

ОФ – вартість основних фондів;

В – виробничі витрати (без амортизації);

S – площа сільгоспугідь.

При обчисленні рівня інтенсивності в галузі рослинництва, або в галузі тваринництва цей показник розраховують на 1га ріллі, або на одну умовну голову худоби.

Важливими показниками є також співвідношення основних фондів до площі сільгоспугідь або виробничих витрат до площі сільгоспугідь.

$$J_p = \frac{OF}{S}; \quad J_p = \frac{B}{S};$$

Для характеристики рівня інтенсифікації сільського господарства використовують натуральні показники: затрати живої праці на гектар земельної площі , або голову худоби; кількість енергетичних потужностей спожитої електроенергії з розрахунку на 1га ріллі, або посівної площі; кількість мінеральних, або органічних добрив, обсяг виконаних тракторних робіт в у. е. га на 1га ріллі; щільність поголів'я на 100га; площа меліорованих земель та інше.

В тваринництві це витрати кормів з розрахунку на одну умовну голову, рівень комплексної механізації та інше.

2. Економічна ефективність інтенсифікації, фактори інтенсифікації

Економічну ефективність інтенсифікації сільського господарства характеризують показники: продуктивність праці; фондівіддача;

окупність виробничих витрат; собівартість продукції; валовий, чистий дохід і прибуток з розрахунку на 1га земельної площі; рівень рентабельності виробництва; окупність додаткових витрат.

Фактори інтенсифікації в рослинництві:

- впровадження систем землеробства;
- виведення високопродуктивних сортів та гібридів;
- додержання сівозмін;
- використання добрив та засобів захисту рослин;
- меліорація земель;
- оптимізація використання водних ресурсів;
- генна інженерія та біотехнологія;
- біологічна азотофікація;
- використання регуляторів росту;
- збільшення посівів повторних та проміжних культур;
- мінімальний обробіток ґрунту;
- протиерозійний обробіток ґрунту;
- утилізація рослинних відходів;
- програмування врожаїв;
- підвищення ефективності фотосинтезу .

Фактори інтенсифікації в тваринництві:

- впровадження систем тваринництва;
- зміцнення кормової бази;
- підвищення якості кормів;
- збалансованість кормів;
- покращення та виведення нових порід тварин;
- генна інженерія та біотехнологія;
- покращення відтворення тварин;
- покращення зооветеринарних міроприємств;
- використання нових засобів боротьби з хворобами та шкідниками;
- використання регуляторів росту;
- утилізація відходів тваринництва;
- програмування продуктивності тваринництва;
- розробка нових технологій виробництва.

Питання для самоконтролю.

1. В чому суть інтенсифікації сільського господарства?
2. Назвіть вартісні показники рівня інтенсифікації.
3. Назвіть натуральні показники рівня інтенсифікації.

4. Які показники характеризують економічну ефективність інтенсифікації.
5. Назвіть фактори інтенсифікації в рослинництві.
6. Назвіть фактори інтенсифікації в тваринництві.
7. Чому інтенсифікація є основним напрямом розвитку сільського господарства.

*Тема 11. Розміщення, спеціалізація і концентрація
сільгоспвиробництва, інтеграційні процеси*

1. Поняття наукових основ розміщення і фактори, що на нього впливають.
2. Спеціалізація сільського господарства, її форми та показники.
3. Економічне районування, природно – економічні зони.
4. Інтеграційні процеси в сільському господарстві. Спеціалізація та концентрація в сфері аграрного сервісу.

1. Поняття наукових основ розміщення і фактори, що на нього впливають.

Розміщення сільського господарства означає розподіл виробництва різних видів сільгосппродукції по території країни. Якщо розміщення сприяє збільшенню виробництва продукції, її здешевленню, підвищенню ефективності галузі, воно може бути визнано науково обґрунтованим.

Серед факторів, які впливають на розміщення:

1. природні умови.
2. розміщення міст і промислових центрів.
3. рівномірне розміщення переробної промисловості по території країни.
4. розвиток засобів транспорту.
5. розвиток землеробства в країні.
6. рівень забезпеченості трудовими ресурсами.
7. зміцнення економічної незалежності країни.
8. міжнародний поділ праці.

2. Спеціалізація сільського господарства, її форми та показники.

Спеціалізація - це переважне виробництво однієї, або кількох видів продукції в окремих господарствах, районах, областях. Розрізняють кілька форм спеціалізації:

- *зональна спеціалізація* (спеціалізація певних природно – кліматичних зон, районів, областей.);
- *господарська* (спеціалізація певних підприємств на виробництві окремих видів продукції);
- *внутрішньогосподарська* (спеціалізація внутрішніх підрозділів підприємства – бригад, відділків, ферм);
- *внутрішньогалузева* (спеціалізація по стадіях технологічного процесу виробництва продукції, виробничих циклах).

Спеціалізація нескінчена, як і розвиток техніки.

Ефективність спеціалізації проявляється в збільшенні виробництва валової продукції, підвищенні рівня комплексної механізації, застосуванні прогресивних форм організації виробництва, зростанні продуктивності праці, зменшенні собівартості одиниці продукції, покращенні інших економічних показників.

Спеціалізація господарства визначається структурою грошових надходжень від реалізації товарної продукції. Додаткові показники: структура валової продукції, структура виробничих і трудових витрат, основних засобів виробництва.

В підприємствах виробляється не один вид продукції, а декілька. Формуються галузі виробництва продукції.

Галузь – це частина сільгоспвиробництва, яка характеризується кінцевою продукцією, технікою, технологією, організацією виробництва.

Галузі розподіляються на головні, додаткові і підсобні.

Головні галузі мають найбільшу частину в структурі грошових надходжень від реалізації товарної продукції.

Додаткові галузі мають меншу частину в структурі товарної продукції і забезпечують сприятливі умови для розвитку головних галузей.

Підсобні – це, в основному, галузі несільськогосподарського виробництва. Вони створюються для обслуговування основних і додаткових галузей, або потреб населення.

Рівень спеціалізації визначається коефіцієнтом спеціалізації (K_c).

$$Kc = \frac{100}{\sum_1^n Pi(2i - 1)} , \text{ де}$$

P_i – частка i – ї галузі в сумі виручки від реалізації продукції;

i – порядковий номер галузі у ранжированому ряду за її часткою у виручці від реалізації продукції;

n – кількість видів продукції.

3.Економічне районування, природно – економічні зони.

Розміщення продуктивних сил пов'язане з економічним районуванням.

Економічний район – це територіальний народногосподарський комплекс, який характеризується певною виробничою спеціалізацією та відповідним поєднанням галузей промисловості, сільського господарства і транспорту.

Економічні райони України:

1. Східний.
2. Донецький.
3. Центральний.
4. Придніпровський.
5. Причорноморський.
6. Поліський.
7. Подільський.
8. Закарпаття.

Частина території економічного району, що характеризується однаковими природно – економічними умовами називається сільськогосподарською зоною.

Природно – економічні зони України:

- Полісся;
- Лісостеп;
- Північний і Центральний Степ;
- Південний Степ;
- Передгірні і гірські райони Криму;
- Передгірні і гірські райони Карпат.

4. Інтеграційні процеси в сільському господарстві. Спеціалізація та концентрація в сфері аграрного сервісу.

Об'єднання фінансових, матеріальних і трудових ресурсів сільгосппідприємств для організації спільного виробництва називається міжгосподарською кооперацією.

Кооперування підприємств для більш тісного і систематичного економічного співробітництва називається горизонтальною інтеграцією.

Кооперування і зближення сільськогосподарських і промислових галузей називається вертикальною інтеграцією.

Основне завдання аграрного сервісу полягає в наданні аграрним товаровиробникам різноманітних виробничих послуг для забезпечення в них вищої продуктивності праці і досягнення кращих економічних результатів. Аграрний сервіс тесно пов'язаний із сільськогосподарським виробництвом, спеціалізація якого значною мірою визначає спеціалізацію аграрного сервісу. Зональна спеціалізація аграрного виробництва сприяє зональній спеціалізації аграрного сервісу. В степовій зоні аграрний сервіс спеціалізується на переробці зерна, соняшнику, наданні виробничих послуг та їх виробництву, ремонту специфічних засобів виробництва. В лісостепу розвивається аграрний переробний сервіс цукрової сировини, яловичини, свинини, соняшнику, тощо. Зональна спеціалізація має горизонтальний характер і змінюється під впливом географічного фактора.

У межах рослинництва і тваринництва відбулась диференціація на галузі, що привело до галузевої спеціалізації агросервісу. Розвивалась відповідна інфраструктура всередині галузі, виробництво стає все більш залежним від аграрного переробного сервісу, який відбиває вимоги ринку. Спеціалізацію всередині окремих галузей аграрного сервісу називають вертикальною.

Аграрний сервіс не обмежується лише переробкою сільськогосподарської сировини. Він охоплює також широке коло проблем, пов'язаних з технологічним забезпеченням аграрного виробництва: придбанням необхідних технічних засобів, забезпечення їх ремонту та інше. Ці сфери існують окремо як юридичні особи і працюють з товаровиробниками на основі укладених договорів. Таку спеціалізацію називають технологічною.

Рівень спеціалізації агросервісної фірми по i -й галузі (P_{ci}) визначається:

$$P_{ci} = \frac{T_i}{T_{\phi}} \times 100 \% , \text{ де}$$

T_i – обсяги реалізації продукції по i -й галузі на фірмі;

T_{ϕ} – загальні обсяги товарної продукції по агросервісній фірми.

Для характеристики економічної ефективності спеціалізації агросервісного підприємства використовуються такі проказники: виробництво валової і товарної продукції на 100грн. основних виробничих фондів; рівень продуктивності праці; собівартість виробництва продукції; рівень рентабельності виробництва.

З розміщенням та спеціалізацією виробництва тісно пов'язана ще одна форма розподілу праці – концентрація виробництва.

Концентрація сільськогосподарського виробництва – це зосередження землі, трудових ресурсів, засобів виробництва у спеціалізованих підприємствах з метою збільшення виробництва продукції.

Концентрація виробництва здійснюється у двох формах: нагромадження і централізації виробництва. Нагромадження забезпечує зростання основних і оборотних фондів, витрат праці на одній і тій же площі.

Централізація – це збільшення розмірів виробництва шляхом об'єднання кількох господарств в одне.

Рівень концентрації характеризується обсягом валової продукції в натуральному або вартісному виразі. Додаткові показники: площа сільгоспугідь і ріллі, середньорічна чисельність працівників, наявність засобів виробництва та інше.

Питання для самоконтролю.

1. В чому сутність науково обґрунтованого розміщення?
2. Які фактори впливають на розміщення сільгоспвиробництва?
3. Що таке спеціалізація в сільському господарстві?
4. Які форми спеціалізації використовуються в сільському господарстві?
5. Як визначається спеціалізація?
6. Що таке галузь?
7. Як поділяються галузі в сільському господарстві?
8. Яка різниця між головною і додатковою галуззю?
9. Що таке економічний район?

10. Які економічні райони сформувались в Україні?
11. Які природно – економічні зони є в Україні?
12. Що таке концентрація в сільгоспвиробництві?
13. В чому різниця між нагромадженням та централізацією, як формами концентрації?
14. Що таке інтеграція?
15. В чому суть горизонтальної інтеграції?
16. В чому суть вертикальної інтеграції?

Модуль 5. Економіка галузей сільського господарства

Тема 12. Економіка виробництва зерна

1. Значення зерновиробництва та його розміщення.
2. Показники економічної ефективності виробництва зерна.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зерна.

1. Значення зерновиробництва та його розміщення.

Зерновий сектор України є стратегічною галуззю економіки держави, що визначає обсяги, пропозиції та вартість основних видів продовольства для населення країни, зокрема продуктів переробки зерна і продукції тваринництва, формує істотну частку доходів сільськогосподарських виробників, визначає стан і тенденції розвитку сільських територій, формує валютні доходи держави за рахунок експорту. Зернова галузь є базою та джерелом сталого розвитку більшості галузей агропромислового комплексу та основою аграрного експорту.

Природно-кліматичні умови та родючі землі України сприяють вирощуванню всіх зернових культур і дозволяють отримувати високоякісне продовольче зерно, в обсягах, достатніх для забезпечення внутрішніх потреб і формування експортного потенціалу.

Посівні площі зернових культур в 2008-2015 рр. визначено в межах 14,5 -15,0 млн. га, у тому числі озимої пшениці - 5,5-6,0 млн. га, озимого жита – 0,6-0,7 млн. га, кукурудзи – 2,0-2,2 млн. га, ярого ячменю – 3,2-3,5 млн. гектарів. Площі посіву проса і гречки - близько 0,6- 0,7 млн. га, а гороху, як основної зернобобової культури, до 0,6-0,7 млн. гектарів.

Основними хлібними зерновими культурами України є озимі пшениця і жито, круп'яними — просо, гречка і рис, зернофуражними — ячмінь, кукурудза і овес, зернобобовими — горох.

Найвища концентрація озимої пшениці у степовій (понад половина посівів) і лісостеповій зонах (понад третина). Значно менше посівних площ під озимою пшеницею на Поліссі.

Основні посіви жита зосереджені на Поліссі (понад 60 % усіх його посівів), в районах Карпат і деяких лісостепових районах.

Посіви ярого ячменю розміщені переважно в північному Степу і Лісостепу, а також в передгірських та гірських районах Карпат. Озимий ячмінь вирощують у південному Степу та у передгірських і гірських районах Криму.

Основні посіви кукурудзи зосереджені у Степу і південній частині Лісостепу.

Найбільшу частку в структурі посівних площ овес займає на Поліссі і в районах Карпат.

Просо завдяки його посухостійкості вирощують переважно в степових областях, хоча найбільші врожаї отримують у лісостепових (Хмельницькій, Вінницькій, Черкаській).

Гречку вирощують у лісостепових і поліських областях, менше — у степових.

Середня урожайність зернових становить 32,1 ц з одного гектара.

2. Показники економічної ефективності виробництва зерна.

Економічна ефективність виробництва зерна визначається системою показників:

- урожайність;
- продуктивність праці;
- собівартість 1ц продукції;
- ціна 1ц продукції;
- прибуток на 1ц зерна і на 1га посівної площі,
- рівень рентабельності виробництва зерна.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зерна.

Основним напрямом подальшого розвитку зернового господарства є *інтенсифікація* виробництва зерна:

- внесення оптимальної кількості органічних та мінеральних добрив.

- розширення посівів високоврожайних сортів і гібридів.
- комплексна механізація робіт.
- впровадження інтенсивних технологій .
- прогресивні форми організації та оплати праці.
- зрошення земель.
- поліпшення селекції і насінництва.
- витримування оптимальних агротехнічних строків робіт.
- поліпшення якості зерна.

Питання для самоконтролю.

1. В чому полягає значення зерновиробництва?
2. Яка оптимальна норма виробництва зерна на душу населення?
3. Якими показниками характеризується розвиток зерновиробництва?
4. Назвіть основні райони виробництва озимої та ярої пшениці?
5. Які показники характеризують економічну ефективність виробництва зерна?
6. Назвіть основні шляхи підвищення економічної ефективності виробництва зерна.

Тема 13. Економіка виробництва картоплі та овочів

1. Значення картоплярства та овочівництва, їх розміщення.
2. Економічна ефективність виробництва картоплі та овочів.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності.

1. Значення картоплярства та овочівництва, їх розміщення.

Картопля – це універсальна і дуже важлива продовольча, технічна і кормова культура, яка займає друге місце після зерна по своєму значенню для населення. Картопля використовується як продукт харчування, як основа для виробництва крохмалю та спирту, як сировина для харчової, хімічної, текстильної, шкіряної галузей, як цінна кормова культура, як лікарська рослина.

Середньорічна норма споживання картоплі становить 123кг.

Картоплю в Україні вирощують повсюди, але найбільші площі під картоплею зайняті в Поліссі і Лісостепу (Вінницька, Волинська, Львівська, Житомирська, Київська, Сумська, Чернігівська області), найменші – в степовій зоні.

Овочівництво - важлива галузь рослинництва, яка постачає населення незамінною продукцією харчування, дає сировину для переробної промисловості, де овочі консервують, солять, квасять. В господарствах вирощується широкий набір овочевих культур, розміщення яких обумовлюється природними та економічними особливостями.

В Україні розвивається овочівництво відкритого та закритого ґрунту. Овочі закритого ґрунту вирощуються у спеціальних приміщеннях – теплицях, парниках, або на ділянках з утепленим ґрунтом.

Овочівництво добре поєднується з тваринництвом.

Вирощування овочів розподіляється по країні нерівномірно. Так, в Поліссі найпоширеніші культури – капуста та огірки, в Лісостепу – цибуля та томати, в Степу – томати, солодкий перець, інші теплолюбіві культури. Виробництво овочів в значній мірі зосереджено навколо великих міст та в зонах консервної промисловості.

2. Економічна ефективність виробництва картоплі та овочів.

Економічна ефективність *картоплярства* визначається системою показників:

- урожайність ц/га;
- трудомісткість 1 центнера;
- собівартість та ціна 1ц;
- прибуток на 1 центнер та на один гектар;
- рівень рентабельності.

Картоплярство характеризується високим рівнем інтенсивності і трудомісткості виробництва. Економічна ефективність в значній мірі залежить від якості продукції. Особливо високоефективним є вирощування насінної картоплі високоврожайних районованих сортів.

Економічна ефективність виробництва *овочів відкритого ґрунту* визначається системою показників:

- урожайність ц/га;
- трудомісткість 1ц овочів;
- собівартість та ціна 1ц,
- прибуток на 1ц і на 1га посіву;
- рівень рентабельності.

Вирощування овочів – трудомісткий процес, особливо це стосується капусти ранньої, томатів, моркви, цибулі.

Овочівництво закритого ґрунту вимагає значних капітальних вкладень на будівництво теплиць, парників та інших споруд. У закритому ґрунті одержують по кілька врожаїв різних культур на рік.

Економічна ефективність виробництва *овочів закритого ґрунту* характеризується системою показників:

- вихід продукції на 1 м² площі і однієї рами (кг, грн.);
- витрати праці на 1ц овочів і на 100 грн валової продукції;
- собівартість 1ц овочів;
- ціна реалізації 1ц продукції;
- прибуток на 1ц овочів, на 1 люд – год, на 1 м² площі, на 1 раму;
- рівень рентабельності.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності.

Основою подальшого ефективного розвитку картоплярства є *інтенсифікація* галузі на базі використання досягнень науково – технічного прогресу.

1. Впровадження індустріальної технології на базі комплексної механізації виробничих процесів.
2. Прогресивні способи підготовки ґрунту і догляду за рослинами.
3. Внесення потрібної кількості мінеральних та ~~органічних~~ ^{чорних} добрив.
4. Своєчасне створення, використання високоврожайних сортів інтенсивного типу.
5. Знезараження посівного матеріалу, боротьба з шкідниками та хворобами.
6. Прогресивні форми організації та оплати праці.
7. Прогресивні способи зберігання та реалізації продукції.

Основний напрямок збільшення продукції та підвищення ефективності вирощування – це *інтенсифікація овочівництва*.

1. Використання індустріальних технологій на базі комплексної механізації робіт.
2. Покращення селекції, використання високопродуктивних сортів, пристосованих до механізованого вирощування.
3. Високоякісне насіння і розсада.
4. Широке використання мінеральних і органічних добрив, засобів захисту рослин від шкідників і хвороб.
5. Меліорація земель та їх раціональне зрошення.
6. Дотримання сівозмін.

7. Розширення виробництва овочів закритого ґрунту.
8. Поглиблення спеціалізації та розвиток агропромислової інтеграції.
9. Прогресивна організація праці та її оплата.

Питання для самоконтролю.

1. Яке значення мають картоплярство і овочівництво в житті людей?
2. Як розміщені основні райони вирощування овочів і картоплі?
3. Які показники характеризують економічну ефективність вирощування картоплі та овочів?
4. Як підвищити економічну ефективність вирощування картоплі, овочів?

Тема 14. Економіка виробництва технічних культур.

1. Значення технічних культур і розміщення виробництва.
2. Економічна ефективність вирощування технічних культур.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва технічних культур.

1. Значення технічних культур і розміщення виробництва.

В Україні вирощують різні *олійні* культури: соняшник, сою, ріпину, ріпак, гірчицю, ріжій, льон олійний. Їх насіння є основною сировиною для отримання олії. Так, в насінні соняшника міститься до 56% олії, сої - до 27%, льону олійного - до 48% олії. З соняшнику, сої, ріпаку одержують харчову олію, а з льону і ріщини технічну.

Олія широко використовується не тільки в харчовій, але і в текстильній, лакофарбовій, авіаційній промисловості, в медицині, в косметичній галузі. Відходи переробки (макуха, шрот) є високопоживним кормом для тварин. Використовуються олійні і як складова багатокomпонентних трав на зелений корм.

Основна олійна культура – соняшник. Його вирощують в господарствах всіх областей України. Основне ж виробництво насіння соняшнику розміщене в Донецькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Харківській, Кіровоградській, Запорізькій областях. Площі посіву і валові збори соняшнику зростають.

Друге місце за розмірами посівних площ займає соя. Вона використовується як продовольча, технічна і кормова культура, незамінна при збагачуванні білком концентрованих кормів.

Цукрові буряки – важлива технічна культура, яка є майже єдиним джерелом сировини для цукрової промисловості. Гичку, жом і кормову патоку після переробки буряків використовують для годівлі худоби. З гектара посіву буряків одержують в середньому 2,2 т цукру та 72ц кормових одиниць.

Цукрові буряки вирощують в Україні повсюди але головними районами, де вирощують буряк, є розміщені в лісостеповій зоні Вінницька, Полтавська, Черкаська, Тернопільська, Київська, Сумська області.

Площа, зайнята цукровими буряками, в Україні більша, ніж в Європі.

2. Економічна ефективність вирощування технічних культур.

Економічна ефективність виробництва *олійних* культур характеризується системою показників:

- урожайність ц/га;
- трудомісткість 1 центнера;
- собівартість та ціна 1 центнера;
- прибуток на 1 центнер та 1 гектар;
- рівень рентабельності.

Економічна ефективність насіння соняшнику в Україні характеризується зниженням урожайності і підвищенням трудомісткості культури.

Соняшник – прибуткова культура, рівень рентабельності коливається в межах 54 – 80%.

Соя теж рентабельна культура, яка набуває все більшого розповсюдження.

Вирощування озимого ріпаку та насіння рицини хоч і рентабельне, але площі посіву невеликі.

Економічну ефективність *буряківництва* характеризує система показників:

- урожайність ц/га;
- вміст цукру в коренеплодах;
- трудомісткість 1 центнера;
- собівартість та ціна 1 центнера;
- прибуток на 1 центнер;
- прибуток на 1 гектар;
- рівень рентабельності.

Буряківництво – одна з найбільш трудомістких галузей. У зв'язку із зниженням врожайності трудомісткість виробництва буряків зростає. У структурі виробничих витрат найбільшу частку займають добрива, утримання основних засобів, заробітна плата.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності виробництва технічних культур.

Основний напрямок збільшення виробництва і поліпшення якості насіння олійних культур - це подальша інтенсифікація їх вирощування.

1. Підвищення врожайності до рівня біологічної.
2. Впровадження високоврожайних і високоолійних сортів, стійких проти хвороб і шкідників.
3. Широке використання добрив та зрошення.
4. Комплексна механізація робіт.
5. Прогресивна організація праці та її оплата.

Основним напрямком збільшення виробництва *цукрових буряків* і підвищення його ефективності є інтенсифікація галузі. Головна задача – значне підвищення врожайності і цукристі коренеплодів.

1. Впровадження індустріальних технологій.
2. Впровадження системи машин для комплексної механізації робіт.
3. Забезпечення використання мінеральних добрив в необхідній кількості.
4. Розвиток селекції і поліпшення насінництва.
5. Удосконалення агропромислової інтеграції.
6. Прогресивна організація праці і її оплата.
7. Покращення якості коренеплодів, збільшення їх цукристості.
8. Скорочення періоду добування соку на заводах.

Питання до самоконтролю.

1. Яке значення технічних культур в народному господарстві України?
2. Назвіть олійні культури які вирощують в Україні.
3. Назвіть основні райони розміщення буряківництва.
4. Які показники характеризують виробництво олійних культур?
5. Які показники визначають економічну ефективність буряківництва?

6. Розкрити поняття інтенсифікації технічних культур.

Тема 15. Економіка садівництва та виноградарства.

1. Розвиток і розміщення садівництва і виноградарства.
2. Економічна ефективність виробництва плодів і винограду.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності садівництва і виноградарства.

1. Розвиток і розміщення садівництва і виноградарства.

Важливість *садівництва* в народному господарстві визначається цінністю плодівді ягі як продуктів харчування. Вони багаті на вітаміни, цукор, мікроелементи, вуглеводи та органічні кислоти, фруктозу, глюкозу. Фруктоза та глюкоза є основними джерелами енергії.

Садівництво підвищує рівень використання сільгоспугідь, розміщуючись на схилах балок, піщаних та кам'янистих ґрунтах. Плодові дерева – добрі медоноси.

Площа садів в порівнянні з 1990 роком в Україні зменшилось вдвічі. Набувають поширення сади карликові та напівкарликові. Садівництво сконцентроване в передгірних та гірських районах Криму і Карпат, на півдні України. В породному складі найбільша кількість зерняткових, кісточкових, горіхоплідних, ягідників.

Виноград використовується як цінний продукт харчування, який має лікувальні властивості, а також як сировина для харчової промисловості. Ця багаторічна культура вимагає багато світла, тепла і вологості. Основна площа вирощування винограду – це насадження в Криму, Миколаївській, Херсонській, Одеській областях та в Закарпатті.

Площі виноградних насаджень та їх урожайність з року в рік зменшуються, що приводить до зменшення валових зборів.

Виноградарство – одна з найбільш інтенсивних галузей сільгоспвиробництва, яка вимагає значних капітальних вкладень на закладання насаджень та великих витрат на догляд за кущами і збирання продукції. Строк окупності капітальних вкладень 7,5 – 6 років від часу садіння.

2. Економічна ефективність виробництва плодів і винограду.

Економічна ефективність виробництва *плодів* визначається системою показників;

- урожайність;
- затрати праці на 1 центнер;
- собівартість та ціна 1 центнера;
- прибуток з розрахунку на 1 центнер та на 1 гектар плодоносного саду;
- рівень рентабельності.

У садівництві спостерігається періодичність плодоношення, тому економічна ефективність виробництва плодів визначається в середньому за 3 – 5 років. Садівництво відрізняється великою капітало – та трудомісткістю.

Урожайність інтенсивних садів може досягати 200 ц/га, але в середньому складає 30 – 40 ц/га. В зв'язку з невисокими врожайми рентабельність садівництва низька, в багатьох господарствах садівництво збиткове.

Економічна ефективність *виноградарства* визначається системою показників:

- урожайність ц/га;
- трудомісткість 1ц;
- собівартість та ціна реалізації 1 центнера;
- прибуток на 1ц і на 1га плодоносного винограду;
- рівень рентабельності.

Продуктивне використання винограду починається після вступу їх у плодоносний період. У собівартість продукції кожного року включаються амортизаційні відрахування. Норма амортизації розрахована на 40 років експлуатації винограду.

Економічна ефективність виноградарства залежить від рівня врожайності, виробничих витрат на гектар, якості винограду, цін його реалізації.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності садівництва і виноградарства.

Подальший розвиток садівництва і підвищення його ефективності відбувається на основі інтенсифікації виробництва плодів. Інтенсифікація залежить від багатьох факторів: скороплідності,

врожайності сортів, щільності насаджень, способів формування крони, використання засобів захисту садів та ін.

Інтенсифікація виробництва плодів.

1. Заміна зріджених садів садами інтенсивного типу.
2. Розширення площ зрошуваних насаджень.
3. Удосконалення сортового складу.
4. Внесення мінеральних і органічних добрив.
5. Комплексна механізація робіт та впровадження системи машин.
6. Нові способи формування крони (пальмети, веретенообразні кущі, шпалери, колоновидні та ін.).
7. Поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва.
8. Впровадження науково – технічного прогресу.

Для збільшення виробництва *винограду* в Україні слід використовувати як екстенсивний метод (за рахунок розширення площ виноградників), так і інтенсивний (додаткові капітальні вкладення в кожен гектар площі насаджень). Інтенсифікація виноградарства дасть можливість підвищити його економічну ефективність.

Інтенсифікація у виноградарстві.

1. Ліквідація зріженості.
2. Підбір сортового складу насаджень.
3. Оптимальне внесення добрив.
4. Зрошення.
5. Комплексна механізація робіт.
6. Прогресивна технологія.
7. Раціональна організація праці та її оплата.
8. Поліпшення якості винограду, підвищення цукристості.
9. Поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва.

Питання для самоконтролю.

1. Що дає садівництво народному господарству?
2. Де розвинуте садівництво в Україні?
3. Які показники характеризують економічну ефективність садівництва?
4. Як підвищити економічну ефективність виробництва плодів?
5. Яке значення має виноградарство для населення країни?
6. Назвіть основні райони вирощування винограду.
7. Яка система показників характеризує економічну ефективність виноградарства?

8. В чому полягає інтенсифікація виноградарства?

Тема 16. Економіка скотарства

1. Розвиток і розміщення скотарства.
2. Економічна ефективність виробництва молока.
3. Економічна ефективність вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.
4. Шляхи підвищення економічної ефективності скотарства.

1. Розвиток і розміщення скотарства.

Скотарство постачає незамінні продукти харчування населенню та цінну сировину для харчової і переробної промисловості. Скотарство – основний постачальник органічних добрив для рослинництва, що в значній мірі обумовлює врожайність сільгоспкультур.

Розвиток скотарства характеризується системою показників:

- збільшення поголів'я голів великої рогатої худоби, в тому числі корів;
- щільністю поголів'я худоби і корів з розрахунку на 100 га сільгоспугідь;
- зростанням продуктивності скотарства, валового виробництва молока і яловичини;
- підвищенням рівня виробництва молока і яловичини з розрахунку на 100 га сільгоспугідь і на душу населення.

Скотарство розвивається в усіх природно – економічних зонах України. Поголів'я великої рогатої худоби (ВРХ) в Україні за підсумками 2013 р. склало 4 млн 69,2 тис. голів, що на 1% більше, ніж за аналогічний період 2012 року.

Якщо у 1990 р. в Україні у господарствах усіх категорій налічувалося близько 8 млн. 378 тис. корів, то на 2013 р. поголів'я корів зменшилося до 2 млн 544,9 тис. тварин.

Молочне скотарство розвивається досить нерівномірно, його доцільно розміщувати поблизу міст та промислових центрів, де концентруються підприємства харчової та переробної промисловості. Для скотарства велике значення має наявність природних кормових угідь.

Функціонування тваринницьких комплексів погіршує навколишнє природне середовище, тому відгодівельні комплекси розміщують за межами приміських зон.

В Україні склалося кілька напрямків спеціалізації скотарства: молочна, молочно – м'ясна, м'ясомолочна, м'ясна.

Серед загального поголів'я найбільша кількість корів червоної степової, чорно - рябої, симентальської, голштинської, чорно – рябої породи.

2. Економічна ефективність виробництва молока.

Економічна ефективність молочного скотарства визначається системою показників:

- продуктивністю корів;
- затратами праці і кормів на 1 центнер молока;
- собівартістю і ціною реалізації 1ц молока;
- прибутком з розрахунку на 1ц молока і на одну середньорічну корову;
- рівнем рентабельності молока.

В Україні станом на кінець 2012 р. середньорічний удій молока від однієї корови становив 4676 кг, тоді як в Ізраїлі – 13000 кг, в США – 8431 кг, в Данії – 7344 кг, а у Німеччині – 6281 кг [16]. Такий малий надій сприяє високій трудомісткості виробництва молока і невеликій ефективності використання кормів, рівень рентабельності виробництва молока у 2012 році склав всього 2,3%. Це свідчить про те, що прибутковість виробництва молока знижується, адже в 2011 році рентабельність складала 18,5%.

На рівень економічної ефективності молочного скотарства впливає рівень годівлі, породні і племінні якості тварин, способи їх утримання, використання потоково – цехової системи виробництва молока, якість продукції.

3. Економічна ефективність вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.

Ефективність виробництва яловичини і телятини характеризується системою показників:

- продуктивністю тварин (середньодобовим і річним приростом молодняка, живою масою однієї голови при реалізації);
- затратами праці і кормів на 1ц приросту живої маси;
- собівартістю 1ц приросту і 1ц живої маси молодняку;

- ціною реалізації 1ц живої маси;
- прибутком з розрахунку на 1ц живої маси;
- рівнем рентабельності виробництва яловичини.

Економічна ефективність виробництва яловичини в господарствах також знизилась. В зв'язку з невисокою продуктивністю тварин зросли витрати праці і кормів на 1ц приросту, збільшилась собівартість 1ц.

На економічну ефективність виробництва яловичини впливає рівень годівлі та збалансованість кормів, породні якості тварин, строки відгодівлі та вік молодняка, що реалізується при досягненні оптимальних кондицій, поділ праці в тваринництві.

4. Шляхи підвищення економічної ефективності скотарства.

Основним напрямком подальшого розвитку скотарства і підвищення його економічної ефективності є інтенсифікація виробництва молока і яловичини.

Питання для самоконтролю.

1. Які показники характеризують розвиток скотарства?
2. Де розвинуте скотарство в Україні?
3. Які напрями спеціалізації існують в скотарстві?
4. Назвіть показники економічної ефективності виробництва молока.
5. Назвіть показники економічної ефективності вирощування і відгодівлі молодняка великої рогатої худоби.
6. Як можна підвищити економічну ефективність молочного скотарства?
7. Які шляхи підвищення економічної ефективності м'ясного скотарства?

Тема 17. Економіка свинарства

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність свинарства.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності свинарства.

1. Розвиток і розміщення галузі.

Свинарство дає важливі продукти харчування населенню та сировину для легкої промисловості. Свині відзначаються великою плодючістю, скороспілістю, невибагливістю до кормів, кращою оплатою корму (на 1кг приросту живої маси в свинарстві витрачаються 4 – 5 кормових одиниць, а молодняка великої рогатої худоби – 8 – 9 кормових одиниць).

Кількість свиней в Україні потроху збільшується. У 2013 р. у порівнянні з 2012 р. поголів'я свиней зросло на 4,1% - до 7 млн 890,4 тис. голів.

Свинарство розвивається в усіх областях України, але найбільше – в лісостеповій та степовій зоні, розміщуючись біля великих міст. В поголів'ї переважають такі породи як велика біла, українська степова біла, миргородська.

Спеціалізація в свинарстві проходить по типу відгодівлі свиней: м'ясний, беконний, сальний. За характером внутрішньогалузевої спеціалізації господарства поділяються на товарні і племінні. Товарні в свою чергу поділяються на репродукторні, відгодівельні і господарства з закінченим циклом виробництва.

2. Економічна ефективність свинарства

Економічна ефективність *свинарства* визначається системою показників:

- продуктивність тварин (середньодобовий приріст живої маси, вихід поросят у двомісячному віці, приріст живої маси з розрахунку на початок року, тривалість вирощування і відгодівлі молодняка до певної живої маси);

- витрати кормів на 1 ц приросту живої маси;
- продуктивність праці;
- собівартість та середня ціна реалізації 1ц живої маси;
- прибуток з розрахунку на 1ц живої маси;
- рівень рентабельності виробництва свинини.

У більшості господарств невисокий рівень інтенсивності свинарства, в результаті чого продуктивність тварин та ефективність використання кормів низька, а трудомісткість 1ц свинини висока.

4. Шляхи підвищення економічної ефективності свинарства.

Подальше збільшення виробництва продукції свинарства відбувається за рахунок зростання поголів'я свиней та підвищення їх продуктивності. Головним напрямком економічної ефективності свинарства є *інтенсифікація* галузі: зміцнення кормової бази; збалансованість годівлі; удосконалення племінних і продуктивних якостей поголів'я; підвищення інтенсивності використання свиноматок; впровадження індустріальної технології виробництва; використання міжпородного схрещування; поглиблення спеціалізації, концентрації, агропромислової інтеграції; прогресивна організація праці та її оплата.

Питання для самоконтролю.

1. В чому полягає важливість галузі свинарства?
2. Де найбільше розвинуте свинарство?
3. Які види спеціалізації використовуються в свинарстві?
4. Які показники характеризують продуктивність свиней?
5. Назвіть показники економічної ефективності свинарства.
6. Які шляхи підвищення інтенсифікації галузі свинарства?

Тема 18. Економіка вівчарства

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність вівчарства.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності вівчарства.

1. Розвиток і розміщення галузі.

Вівчарство забезпечує народне господарство вовною, овчиною, смушками, бараниною, молоком. Баранина має низький вміст холестерину порівняно з яловичиною, свининою.

В 2013 р. поголів'я овець та кіз в Україні складало 1 млн 814,7 тис. голів, що на 4,4% більше у порівнянні з попереднім роком.

Вівці – пасовищні тварини, які невибагливі до умов утримання. Вони забезпечують високу оплату корму, використовуючи малопродуктивні угіддя та найдешевші грубі і соковиті корми.

Вівчарством займаються всюди в Україні, середня щільність поголів'я овець складає близько 19 голів з розрахунку на 100га сільгоспугідь. Найбільшу кількість овець утримують господарства Криму, Херсонської, Миколаївської, Одеської, Запорізької, Дніпропетровської областей та Карпат.

Серед порід овець переважають асканійська тонкорунна, прекос, цигайська.

Спеціалізація вівчарства проходить за напрямками продуктивності: тонкорунне, напівтонкорунне, грубоване вівчарство розміщується в більшості господарств Степу і Лісостепу (асканійська порода, прекос), напівтонкорунне – в господарствах Криму, Донецької та Одеської областей (цигайська порода), напівгрубоване – в передгірних і гірських районах Карпат (гірсько – карпатські вівці), грубоване вівчарство – в Одеській, Чернівецькій, Полтавській, Дніпропетровській областях (каракульська, сокільська порода).

Для утримання овець використовують пасовищну, пасовищно – стійлову і стійлово – пасовищну системи.

2. Економічна ефективність вівчарства.

Економічна ефективність вівчарства визначається системою показників.

1) Продуктивність:

- середній настриг вовни від однієї вівці, кг;
- середньодобовий приріст однієї голови, г.

- 2) Затрати праці люд. – год.:
 - на 1ц вовни;
 - на 1ц приросту.
- 3) Повна собівартість, грн.:
 - 1ц вовни;
 - 1ц приросту овець;
 - живої маси.
- 4) Ціна реалізації, грн.:
 - 1ц вовни;
 - 1ц живої маси.
- 5) Прибуток, грн.:
 - на 1ц вовни;
 - на 1ц живої маси.
- 6) Рівень рентабельності %:
 - вовни
 - баранини

3. Шляхи підвищення економічної ефективності вівчарства

Підвищення економічної ефективності вівчарства передбачає збільшення виробництва продукції на основі зростання поголів'я овець та їх вовнової та м'ясної продуктивності. Головним напрямком розвитку вівчарства є інтенсифікація галузі.

Інтенсифікація галузі вівчарства:

- зміцнення кормової бази, підвищення рівня і якості годівлі;
- удосконалення існуючих і нових високопродуктивних, скоростиглих порід;
- удосконалення структури стада;
- зміцнення матеріально – технічної бази;
- спеціалізація та концентрація виробництва;
- удосконалення технології виробництва;
- підвищення якості продукції, що реалізується: класність вовни, сортність смушок, вгодованість овець;
- прогресивна організація праці та її оплата

Питання для самоконтролю.

1. Що дає вівчарство народному господарству?
2. Де розвинене вівчарство в Україні?
3. Назвіть види внутрішньогалузевої спеціалізації вівчарства.
4. Які показники характеризують економічну ефективність виробництва вовни?

5. Які показники визначають економічну ефективність виробництва баранини?
6. Як підвищити економічну ефективність вівчарства?

Тема 19. Економіка птахівництва

1. Розвиток і розміщення галузі.
2. Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва.
3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі.

1. Розвиток і розміщення галузі

Птахівництво дає населенню дієтичні висококалорійні продукти харчування – яйця, м'ясо. Крім того використовується пух і перо, відходи інкубації і забою (для отримання кормового борошна), пташиний послід. Особливості птахівництва – скороспілість, висока плодючість птиці, інтенсивний ріст і продуктивність, добра оплата корму. Птахівництво інтенсивно розвивається по всій території України. Птахівничі комплекси створюються навколо великих міст і промислових центрів.

Внутрішньогалузева спеціалізація птахівництва ведеться за напрямками: яйцевий; племінний, м'ясний на основі вирощування курчат – бройлерів, качок, гусей, індиків, та страусів, які з'явилися в Україні в останні десять років.

2. Економічна ефективність продукції птахівництва

Птахівництво, яке ведеться на індустріальній основі, є найбільш інтенсивною галуззю тваринництва. Воно вимагає високого рівня розвитку матеріально – технічної бази, розведення лінійної птиці спеціалізованих порід, безперервного забезпечення повноцінними збалансованими кормами.

Економічна ефективність виробництва продукції птахівництва характеризується системою показників:

- продуктивністю птиці (середньорічною несучістю курок – несучок, середньодобовим приростом живої маси);
- затратами праці і кормів на 1000 штук яєць і на 1 ц приросту;
- собівартістю 1000 штук яєць, 1 ц приросту і 1 ц живої маси;
- ціною реалізації одиниці продукції;
- рівнем рентабельності виробництва продукції.

В сучасному промисловому птахівництві широко використовується продуктивна гібридна птиця, дедалі більше використовують бройлерів. В останні роки в Україні спостерігається зменшення поголів'я птиці, виробництва пташиного м'яса та яєць, хоча середньорічна несучість курки – несучки збільшилась до 235 яєць за рік. Собівартість виробництва продукції птахівництва зростає. На її рівень найбільше впливають вартість кормів та оплата праці.

В Україні поголів'я птиці у 2013 р. налічувало 229 млн 604,6 тис. гол., що на 7,3% більше, ніж в 2012 р.

3. Шляхи підвищення економічної ефективності галузі

Подальший розвиток птахівництва потребує інтенсивного збільшення яєць і м'яса птиці. Птахівництво розвивається в двох напрямках: створення навколо великих міст спеціалізованих птахофабрик та організація великих механізованих птахоферм в господарствах. Основою розвитку і підвищення економічної ефективності птахівництва є його інтенсифікація.

Основні *напрями інтенсифікації* птахівництва:

- переведення птахівництва на індустріальну основу;
- подальший розвиток спеціалізації та концентрації виробництва;
- організація годівлі повноцінними кормами відповідно до вікових груп і напряму використання поголів'я;
- використання лінійної та гібридної птиці;
- забезпечення оптимальних пропорцій різних ланок технологічного процесу: репродукції, вирощування молодняка і його переробки;
- високий рівень ветеринарно – санітарної роботи;
- комплексна механізація і автоматизація на птахофермах;
- підвищення якості продукції;
- якісне поліпшення структури виробництва м'яса розведенням на основі промислової технології індиків та страусів.

Питання для самоконтролю.

1. Що отримує народне господарство від птахівництва?
2. В чому особливості птахівництва як галузі?
3. Де розвинене птахівництво в Україні?
4. Як спеціалізується птахівництво в середині галузі?
5. Які показники визначають економічну ефективність птахівництва?
6. Як підвищити економічну ефективність птахівництва?

Рекомендована література.

1. Про колективне сільськогосподарське підприємство : Закон України // Голос України. – 1992. – 5 травня № 81.
2. Про плату за землю : Закон України // Голос України. – 1992. – 23 липня № 138
3. Про пестициди і агрохімікати : Закон України // Голос України. – 1995. – 25 травня. - № 94.
4. Про режим іноземного інвестування : Закон України // Урядовий кур'єр. – 1996. – 25 квітня, № 77-78.
5. Земельний кодекс України. – К., 2002.
6. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки : Указ Президента // Сільський час. – 2000. – 12 січня.
7. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств / В. Г. Андрійчук : підруч. – К.: ІЗМИ, 2002
8. Бутило І. А. Стабільність землеробства – одне з головних завдань при реформуванні сільського господарства / І. А. Бутило // Вісник аграрної науки Поділля. – 2017. – Спец. вип., Т 1.
9. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства / В. І. Мацибора. – К. : Вища школа, 1994.
10. Основні напрями високоефективного розвитку переробного агропромислового виробництва в Україні на інноваційній основі. – К., 2002.
11. Сухініна Л. І. Економічна ефективність використання землі та шляхи її підвищення в Вінницькій області / Л. І. Сухініна, О. М. Краснова // Вісник аграрної науки Поділля. – 2003. – Вип. 24.
12. Ціни, витрати, прибутки агровиробництва та інфраструктура продовольчих ринків України. – К., 2000.
13. Економіка сільського господарства / За ред. В. П. Мертенса. – К. : Урожай, 1995.
14. Економіка підприємства / за ред. С. Ф. Покропивного. - К., 2001.
15. Економіка і організація аграрного сервісу / за ред. П. О. Мосіюка. – К. : ІАЕ УААН, 2001.
16. Тимофіїв Т. О. Перспективи розвитку вітчизняного молочного скотарства в контексті тенденцій на світовому ринку молока / Т. О. Тимофіїв // Аграрна економіка. – 2012. – Т.5. – № 3-4. – С. 14-17.